www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

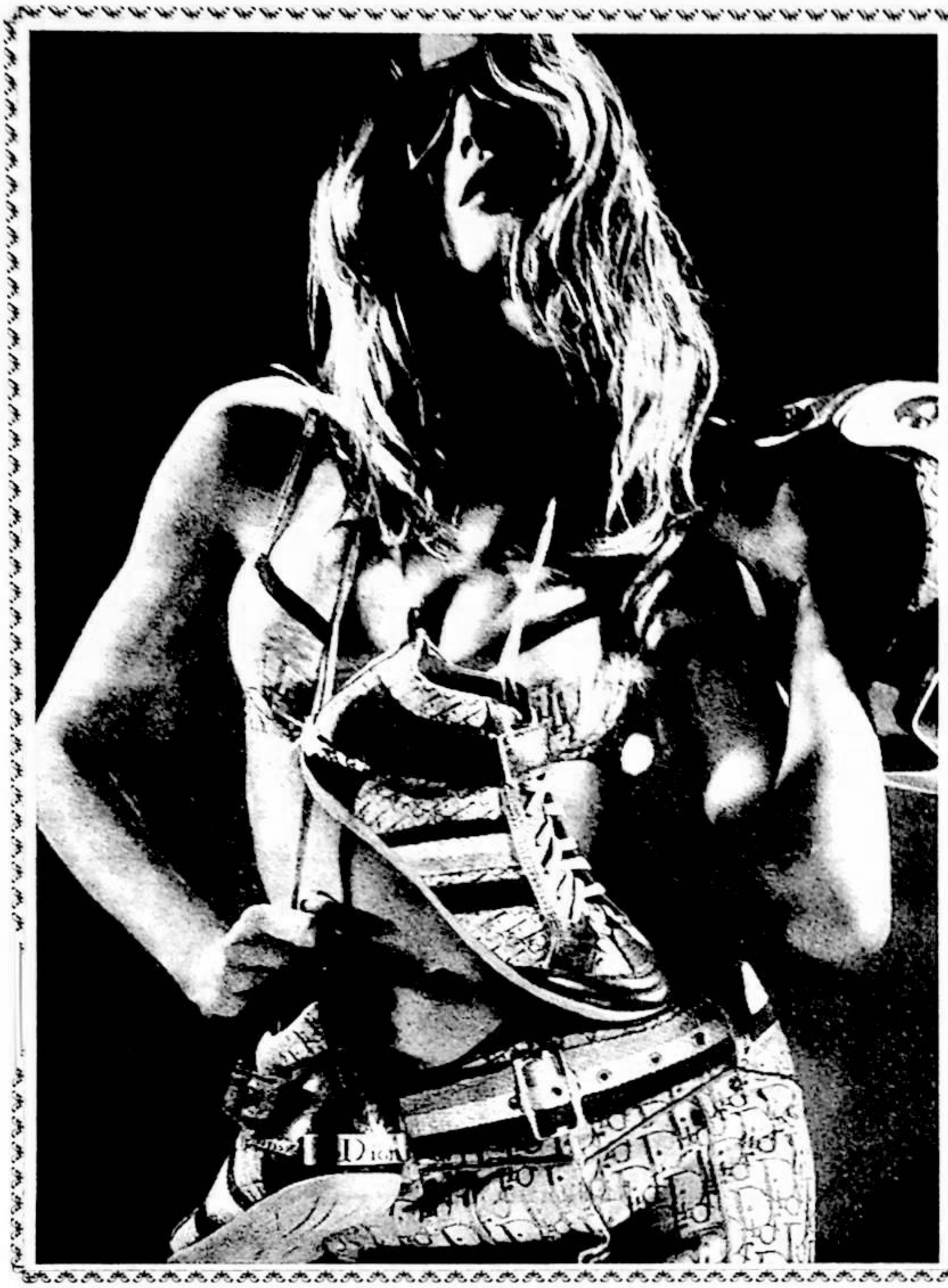

نومۇس ۋارىئاتسىيىسى

ئەمىر غىياس تۇركىيار

ئىپپەت پەرىشتىلىرىنىڭ ھېكايىسى

1 ـ **ھېكايە:** 17 ياشلىق زۇمرەت يالغۇز قىز ئىدى. ئۇ 2003 ـ يىلى 24 ـ سېنتەبىردە چوڭ ئاپىسىنى يوقلاپ بېرىپ، 3 ـ كۈنى كەچتە چوڭ ئاپىسىنىڭ تۇتقىنىغا قارىماي ئۆز ئۆيىگە قايتماقچى بولۇپ يالغۇزلا يولغا چىقتى. بۇ دەل ئەتراپقا قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىغان چاغ ئىدى. ئۇ مەھەللىدىن ئايرىلىشىغا، قارشى تەرەپتىن كەلگەن بىر موتسىكلىت ئۇنى يانداپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ پەر-ۋاسىزلا يولنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. لېكىن، موتسىكلىت مىنگەنلەر ئىككى كىشى بولۇپ، ئۇلار قىزنىڭ يالغۇز كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ نىيىتىنى بۇزدى. ئۇلار قىزغا قول سېلىشنىڭ گېپىنى قىلىپ تۇرۇشىغا مەھەللىدىن چىققان بىر دوستىمۇ بۇ يەرگە كەپقالدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى موتسىكلىت مىنگىنى: «مەن بېرىپ ئۇنى توسۇپ تۇراي، سىلەر كەينىمدىن بېرىڭلار» دېگىنىچە بېرىپ قىزنىڭ ئالدىنى توغرىسىغا توستى. ئۇ، قىزچاقنىڭ ئۇستۇبشىغا قاراپ، ئۇنىڭ ئۆز مەھەللىسىدىن ئەمەسلىكىنى جەزملەشتۈرگەندىن كېيىن موتسىكلىتىنى تاشلاپ ئۇنىڭغا قول ئۇزاتتى. قىز ئۇنىڭ قولىنى زەردە بىلەن سىلكۈۋەتتى. لېكىن ئۇ قىزچاقنىڭ قارشىلىق كۆرسەتكىنىگە قارىماي قولىدىن تارتقىنىچە يول بوىدىكى تەكلىككە سۆرەپ ماڭدى. قىزچاق ھەرقانچە قارشىلىق كۆرسەتسىمۇ تەڭ كېلەلمىدى. ئۇ ئەمدى قىزچاقنى سۆرەپ ـ دارقىرىتىپ ئېتىزلىققا ئەكىردى. قىزچاقمۇ قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتتى، ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىردى، كۆچىنىڭ بارىچە ئېلىشتى، ئۆزىنى قوغدىدى. ئەتراپ ئۇنىڭ ناله ـ زارىدىن تەتۈرەپ جارانكىشپ كەتتى. ئاڭغىچە بۇ مەلئۇننىڭ كەينىدە قالغان بايىقى دوستى، 23 ياشلىق رەخىم يېتىپ كېلىپ ئۇنىڭ «ئىش»نى ئەپلەشتۈرەلمەيۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: «ئەكېلە، بۇنى ماڭا قويۇپ بەر» دېگىنىچە قىزچاقنى بېلىدىن تۇتۇپ سۆرىگەن پېتى ئېرىق بويىغا ئەكەلدى ۋە ئۇنىڭ پۇتىدىن چرماپ يېقىپ يەرگە مەھكەم بېسىۋالدى. لېكىن قىزچاق بىر قولىدا ئۇنىڭ چېچىنى تۇتۇۋېلىپ، بىر قولىدا ئىتتىرىپ، پۇتلىرى بىلەن تېپىپ، ۋارقىراپ ئۇنى زادى يېقىن كەلتۈرمىدى. رەخىم تېخىمۇ ۋەھشىيلىشىپ، قىزچاقنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى

ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭ

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قايرىپ، پۈكلەپ تارتقۇشلاشتۇرۇپ رەزىل مەقسىتىگە يەتمەكچى بولدى. ئەمما قەيسەر قىزچاق: «ئۆلۈشكە رازىمەنكى، سەن ئەبلەخلەرنىڭ قولىدا ئۆزۈمنى بۇلـغىمايمەن، ئادەم بارمۇ، قۇتقۇزۇڭلار! مېنى قويۇۋېتىش لۈكچەكلەر ـ نامەردلەر!» دېگىنىچە جان ـ جەھلى بىلەن ئېلىشىپ ئۇنىڭغا پۇرسەت بەرمىدى. پۈتكۈل جەريانىدا ئۇ ئۇلارغا قىلچىلىك يالۋۇرمىدى. ئەمەلىيەتتە مۇنداق پەيتتە قارشى تەرەپكە يالۋۇرۇش ئۇنىڭ خورىكىنى يەنمۇ ئۆستۈرۈپ قويياتتى. قىزچاق بىر تەرەپتىن توختىماي ۋارقىراپ، بىر تەرەپتىن رەخمىنىڭ قوللىرىنى مورلاپ، چىشلەپ، پۈتلىرى بىلەن تېپىپ ئۇنىڭغا ئۆزىنى زادىلا تۇتقۇزمىدى. رەخىم قاتتىق قارشىلىق ئاستىدا مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرالماي بوششىپ كەتتى. ئاڭغىچە ئۇلارغا يولدا ئۇچرىغان ھېلىقى دوستى كېلىپ: «سىلەرمۇ ئادەممۇ، بىرەرسى ئۇنىڭ ئۈنىنى ئاڭلاپ كەپقالسا سەت ئەمەسمۇ؟!» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قىزچاقنى ئۇنىڭغا تاشلاپ قويۇپ كېتىپ قالدى. دەل شۇ چاغدا زۇمرەتنىڭ ئاتا ـ ئانىسى كەچ كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، قىزىنىڭ قايتىپ كەلمىگەنلىكىدىن ئەنسىرەپ ئۇنى ئىزدەپ بۇ يەرگە كەپقالدى. ھېلىقى بالا ئۇلار رنى كۆرۈپلا قېچىپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ قەيسەر قىز ئىپپەت لۈكچەكلىرى بىلەن كەسكىن ئېلىشىپ ئىپپىتىنى ساقلاپ قالدى. لۈكچەكلەرنىڭ بارار جايى ئاخىرى ھەپسە بولدى (كىشى ئىسمىلىرى ئۆزگەرتىلدى) ①.

2 ـ ھېكايە: پاتمە ئەمدىلا 13 ياشقا كىرگەن ئوقۇش يېشىدىكى سەبىي قىز ئىدى. لېكىن نامراتلىق ـ يوقسۇزلۇق ئۇنى ئوقۇشتىن مەھرۇم قالدۇرۇپ، ئادەتتە ئادەم ئايىغى ئانچە يەتمەيدىغان بىر خىلۋەت تاغدا كۇن بويى قوي بېقىشقا مەجبۇر قىلدى. گەرچە ئۆگەي ئاپىسى ئۇنىڭ ئۆز ئاپىسىنىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۈرمەي ئۇ ـ نىڭغا ئىللىقلىق يەتكۈزگەندەك قىلسىمۇ، نامراتلىق ئۇنىڭ ئوقۇشتىن ئىبارەت رزۇ ـ ئۇمىدلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرغۇزماي قويدى. ئۇ ھەر كۇنى تاڭ سەھەر ۇرنىدىن تۇرۇپ چېينى ئېچىپ بولۇپلا قويلىرىنى ھەيدىگىنىچە ئۇرۇمچىنىڭ چېتىگە جايلاشقان بۇ تاغقا قويلىرىنى باققىلى چىقاتتى. ھالبۇكى، بۇ كەڭ كەتكەن تاغلىق رايوندا ئائىلىلىكلەرمۇ ناھايىتى شالاڭ بولۇپ، بەكمۇ جىمجىت ئىدى.

2003 ـ يىلى 2 ـ سېنتەبىردە ئۇ ئادەتتى بويىچە سەھەر ئۇرنىدىن تۇرۇپ قوي لىرىنى ھەيدەپ ھېلىقى تونۇش تاغقا چىقتى. ئۇ، تاغنىڭ ئۇستىدە قويلىرىغا قارىغاچ خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرغاندا، توساتتىن بىر ناتونۇش ئەر پەيدا بولـۇپ، ئـۇنـىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىشقا باشلىدى. پاتمە بۇ ئەرنىڭ قاراشلىرى ۋە ھەرىكىتىدىن بىر خىل شۇملۇقنى سېزىپ، قورقۇپ قالدى. بۇ ناتونۇش ئەر تۇيۇقسىز مېڭىشنى توختىتىپ، ئىشتىنىنى سالغان پېتى قىزغا يېقىنلاپ كەلدى. پاتمە قوقۇپ كېتىپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، كەينىگە ئۆرۈلۈپلا بەدەر قاچتى. بۇ ئەر ئۇنىڭ كەينىدىن كۇچىنىڭ باربچە قوغلاپ يېتىشۋالدى ـ دە، ئۇنى پۇتلاپ يىقتىپ يەرگە بېسىـ ۋالدى. قىزچاق ئۇنىڭ ئاستىدا تىپچەكلەپ «ئادەم بارمۇ، قۇتقۇزۇڭلار» دەپ شۇنچە ۋارقىرىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئاۋازىنى بۇ جىمجىت تاغدا قويلاردىن باشقا ھېچكىم ئاڭلىمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىپپەت ـ نومۇسىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بۇ مەلئۇن بىلەن قاتتىق ئېلىشتى، ئۇنىڭ باربچە ۋارقىردى، پۇتلىرى بىلەن ئۇنى تېپىپ ـ تىرەجەپ، ئىشتانىنىغا ئېسىلغان قوللىرىنى مورلاپ ئىتتىرىپ، ئۇنىڭ ھۇجۇملىرىنى توستى. قاتتىق قارشىلىققا دۇچ كەلگەن بۇ ئەبلەخ تېخىمۇ غالجىر ـ لىشىپ، توساتتىن يېنىدىن پىچقىنى چىقاردى ـ دە، قىزنىڭ يۇزىنى تىلىپ تاشلاپ، گېلىغا بىر پىچاق سانجۇۋەتتى. ئىسسىق قان قىزنىڭ بەدەنلىرىدە ئېقىشقا باشلاپ يۇزى، بوينىنى قىپقىزىل بويۇۋەتتى، ئاغرىق ئازابى ئۇنى قاتتىق قىينىدى. ھېلىقى ھايۋان ئەمدى قىزنىڭ ئىشتىنىنى سالدۇرۇپ باسقۇنچىلىق قىلماقچى بولدى. ئەمما قىز ھالىدىن كېتەي دەپ قالغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا يەنىلا داۋاملىق قارشىلىق كۆر ـ سەتتى، پۇتۇن بەدەنلىرى قانغا بويىلىپ، چاچلىرى چۈۋۈلۈپ، كىيىملىرى پا ـ رە ـ پارە بولىكەتكىنىگە قارىماي قەيسەرلىك بىلەن ئېلىشتى. بىر قولىدا مەلئۇنىڭ ھۇجۇملىرىنى توسسا، بىر قولىدا بەدەللىرىنى مەھكەم قوغدىدى، ئۇزىنى ھەر تەرەپكە ئېتىپ ئۇنىڭ ئۆزىنى تىز گىنلۈېلىشىغا پۇرسەت بەرمىدى. دەل ئىككىسى پومداق ـ لىشۋاتقان ۋاقتىتا، بىراقتىراق ـ تاغ باغرىدا ئوغۇللىرىنىڭ خىش قويۇشىغا يار ـ دەملىشۋاتقان زوربخان ئانا خېلى ۋاقىتقىچە تاغ ئۇستىدە ئىككى ئادەمنىڭ پوم ـ داقلىشۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ غەلىتىلىك ھېس قىلدى ھەم ئوغۇللىرىغا قاراپ: «باللىرىم، تاغدا بىر ئىش بولغاندەك قىلىدۇ، چېقىپ قاراپ بېقىڭلار» دېدى. شۇنىڭ بىلەن زوربخان ئانىنىڭ ئىككى ئوغلى يەنە ئىككى بالا بىلەن قوللە ـ رىدىكى ئىشلىرىنى تاشلاپ دەرھال تاغقا چاپتى. ھېلىقى بەتبەخت تۆت ئادەم ـ نىڭ ئۆزىگە قاراپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دەرھال ئىشتىنىنى كۆ ـ تۈرگىنىچە قېچىپ كەتتى. ئىككى بالا تونۇغىنسىز بويكەتكەن قىزنىڭ قېشىدا قالدى، ئىككى بالا ئۇ بەتبەختنىڭ كەينىدىن قوغلىدى. ئۇ ئەبلەخ قېچىپ بېرىپ شۇ ئەتراپتىكى بىر قۇرۇلۇش ئورنىغا كىرىۋالدى. ئىككى بالا ئۇنىڭ كەينىدىن كىرمەكچى بولغاندا قۇرۇلۇش قىلىۋاتقانلار توسۇۋېلىپ كىرگىلى قويـمـىـدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار شۇ تەۋەلىكتىكى مېھمان كۆتۈش يولى ساقچىخانىسىغا دېلو مەلۇم قىلدى. ساقچىلار قۇرۇلۇش ئورنىدىكى مۇناسىۋەتلىك خادىملارغا قا ـ نۇننى چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق ئاخىرى جالە x x ئىسىملىك خېنەنلىك گۈ ـ ماندارنى تۇتتى (كىشى ئىسىملىرى ئۆزگەرتىلدى) ②.

ئىلاۋە:(1) زۇمرەت بىلەن پاتمەدىن ئىبارەت بۇ ئىككى نەپەر ئىپپەت پەرىش ـ تىسىنىڭ ھېكايىسىنى ئوقۇۋېتىپ قاتتىق تەسىرلەندىم، ئۇلارنىڭ ئۆز ئىپپىتىنى ساقلاش يولىدا كۆرسەتكەن باتۇرلۇقىغا چىن دىلىمدىن قايىل بولدۇم ۋە ئۇلارنىڭ ئېگىلمەس ـ مۇنماس قەيسەر روھىغا چوڭقۇر تەشەككۇر ئېيتتىم. خىيالىمدا، يې ـ قىنقى ۋە ھازىرقى زامان تارىخىمىزدا ئۆتكەن نازۇكۇم، گۈلەمخان، قەمبەرنىسا قاتارلىق ئىپپەت پەرىشتىلىرى بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىدى. ئۇلارمۇ ئاخىرقى ھېسابتا ئىپپەت ـ نومۇس ۋە غۇرۇر ئۈچۈن دۇشمىنى بىلەن باتۇرلارچە كۈرەش قىلغان ۋە ئىپپەت ئۈچۈن ئۆلگەن ئەمەسمىدى؟! ئۇلار قىز ـ ئاياللار ئىپپىتىنىڭ بۇ دۇنيادا ئەڭ قىممەتلىك، ئەڭ ئەزىز، ئەڭ مۇقەددەس كىملىك ئىكەنلىكىنى ئۆزلـ ـرىنىڭ شەرەپلىك ئۆلۈمى ئارقىلىق ئىسپاتلىغاندى. بۇ ئۇنىڭكى كۈندىمۇ زۇمرەت بىلەن پاتمە دۇشمەنلىرىدىن نەچچە ھەسسە ئاجىز تۇرۇقلۇقمۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە شۇنداق خىلۋەت جايدىمۇ ئۇلارنىڭ ھەيۋە ـ ھۇجۇملىرىغا باش ئەگمەي ئۆزلـ ـرىنىڭ ئىپپىتىنى قەيسەرلىك بىلەن قوغداپ، ئۇيغۇر قىز ـ ئاياللىرىنىڭ ئىپپىتىگە چېقىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم كۆرسىتىپ قويدى. دېمىسىمۇ، ئۇيغۇر خوتۇن ـ قىزلىرىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ئىپپەت ھەممە دېمەكتۇر؛ ئۇ، قىز ـ ئايال ـ لارنىڭ ئىپتىخارى ۋە غۇرۇرى، بارلىقى ۋە ھاياتى، مۆرىتى كەلگەندە ئۇ تەن ۋە جاندىنمۇ بۈيۈكتۇر؛ ئۇ بولغانلىقى ئۈچۈن قىز ـ ئاياللار چىرايلىق، ئۇ بولغاچقىلا قىز ـ ئاياللار سۆيۈملۈك، ئۇ بولسىلا قىز ـ ئاياللار قەدىرلىك، ئۇ بولسىلا قىز ـ ئاياللار ئۇلۇغ؛ مۇبادا ئۇ بولمىسا قىز ـ ئاياللار شۇنداق سەت، شۇنداق بەتبەشرە، ئۇ بولمىسا قىز ـ ئاياللار شۇنداق مەينەت، شۇنداق پاسكىنا، شۇنداق يىرگىنچلىك، ئۇ بولمىسا قىز ـ ئاياللار تاشلۇېتىلگەن ئەخلەتتىنمۇ قەدىرسىزدۇر (ئەلـۋەتـتـە ئىپپەت ئۇنىڭ زوراۋانلىرى تەرىپىدىن زورلۇق كۈچى بىلەن پايمال قىلىنسا، بۇ ـ نىڭدىن بىلەن ئىپپەت سۇبېيېكتىنى بىراقلا ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ، ئۇ زورلۇق كۈچى تەرىپىدىن زىيانلانغۇچى بولۇش سۈپىتى بىلەن بىزنىڭ سېپىمىزدە بىز بىلەن بىللە نورمال ياشاشقا ھوقۇقلۇق. لېكىن ئۇنىڭ زىيانلانغانلىقىدىن كېيىنكى روھىي بې ـ سىمى ۋە ئاقىۋەتلىرى ھەققىدە توختىلىش بۇ ماقالىنىڭ مەقسىتى بولمىغاچقا، بۇ ـ نىڭغا دائىر مۇلاھىزىنى باشقىلارغا قالدۇرۇپ، بىز داۋاملىق ھالدا ئىپپەتنىڭ قىم ـ مىتى ۋە ئورنى ھەققىدە زاكون سۆزلەيمىز). ئۇيغۇر جامائىتى ئارىسىدا ئەخلاق ھەققىدە گەپ بولغاندىمۇ ئار ـ نومۇس ئۇنىڭ ئەڭ ئالدىنقى شەرتى قىلىنىدۇ. ئۇيغۇر يىگىتلىرى قىزلار بىلەن تونۇشقان ۋە نىكاھلانغاندىمۇ ئىپپەتنى ئاساسىي

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

شەرت قىلىپ تاللايدۇ. شەخسكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭدا ئىپپەتسىز ئەخلاقنىڭ بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش زادى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا، نازۇكۇملار ئۆز ئىپپىتى زوراۋان ھۆكۈمرانلار ۋە ئىپپەت مۇشتۇمزورلىرى تەرىپىدىن ئېغىر تەھدىتكە دۇچ كەلگەندە ھېچبىر ئىككىلىنىپ تۇرمايلا ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك ھاياتىنى قۇربان بېرىش بەدىلىگە ئىپپىتىنى قوغداپ قېلىپ، قېرىنداشلىرىنىڭ قەلب تۆرىدىن ئورۇن ئالدى. ئەمدىلىكتە زۇمرەت بىلەن پاتىمەمۇ ئۆز ئىپپىتى لۈكچەكلەر تەرىپىدىن دەپسەندە قىلىنىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەندە ئۇلار بىلەن جان تىكىپ ئېلىشىپ ئىپپىتى (پاكلىقى)نى ساقلاپ قېلىپ، قېرىنداشلىرىنىڭ، يۇرتىنىڭ يۈزىنى يورۇق قىلدى.

ئۆزىنى بىلىدىغان ئوقۇرمەنلەرگە مەلۇملۇق، بىز خەق ئەھلى قىز ـ ئاياللىرىغا چېقىلغان كىشىنى بەك يامان كۆرىمىز، مۇنداق چاغلاردا خۇن تۆكۈلىدىغان ئىشلارنىڭ چىقىپ قېلىشى ھېچ گەپ ئەمەس ③. گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتقاندا، ئىپپەتنى قوغداپ، نومۇسنى ئاقلاش خەلقىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىدۇر. تارىختىن سۈرۈشتۈرگەندىمۇ، خەلقىمىز ئىچىدە ئىككى قېتىم ئىپپەت قوزغىلىڭى يۈز بەرگەن. مەسىلەن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن كۇچا ناھىيىسىگە ئامباللىققا تەيىنلەنگەن مەككار ۋە زالىم ئەمەلدار ئورچىڭئا كۇچا خەلقىنىڭ شىللىسىگە مىنۋالغاننىڭ ئۈستىگە 200 دىن ئارتۇق ئايالنى مەجبۇرىي يىغىۋېلىپ ئامبال ئوردىسىدا ئىپپەت ـ نومۇسنى سېتىشقا قىستىغان ۋە كۇچا خەلقىنىڭ مىللىي ئەنئەنىسىنى دەپسەندە قىلىشنى ھەدەپ يولغا قويغاندا، مىللىي ئار ـ نومۇسقا چىدىمىغان كۇچا خەلقى 1857 ـ يىلى 3 ـ ئاپرېلدا مۇھەممەدئېلى، ئىبراھىمشاھنىڭ يېتەكچىلىكىدە قوزغىلىپ، مۇستەھكەم ئۇيۇشۇش كۈچىنى نامايان قىلغانلىقتىن، ئورچىڭئا ھېلىقى ئاياللارنى قويۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولغان ④. 1931 ـ يىلى فېۋرالدا جىن شۇرېننىڭ ئاراتۇرك ناھىيىسىنىڭ شوپۇل دېگەن يېرىدىكى چازىغا باج ئەمەلدارى قىلىپ تىكلەپ قويغان تۇغقىنى جاڭ گوخۇا (جاڭ جىسا) شوپۇلنىڭ دورغىسى سالىھنىڭ ئاينىساخان ئىسىملىك قىزىنى ئالىمەن دەپ ئۇنىڭغا قاتتىق زورلۇق قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئاھانەتكە چىدىمىغان شوپۇللۇقلار سالىھ دورغىنىڭ باشچىلىقىدا تەشكىللىنىپ، ھېلىقى باج ئەمەلدارىنى ئۆلتۈرۈپ تاشلاپ قوزغىلاڭ كۆتۈرىدۇ ⑤. 1934 ـ يىلى ئەتىيازدا ماجۇڭىيىڭ باندىتلىرى جياڭ جېشىنىڭ ئاستىرىتتىن بىۋاستە ئورۇنلاشتۇرۇشى، ستالىن سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك پىلانلىشى بويىچە جەنۇبىي شىنجاڭغا «چېكىنگەن»دە، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى يۇرت ـ يۇرتلارنىڭ ئاقساقاللىرى مەھەللىلىرىدىكى قىز ـ ئاياللارنى تارقاقلاشتۇرۇپ ۋە يوشۇرۇپ، ماجۇڭىيىڭ باندىتلىرىنىڭ كەلكۈنسىمان ئىپپەت باسقۇنچىلىقىدىن ساقلاپ قالغان.

دېمەك، يۇقىرىقى رېئال ۋەقەلەردىن ئېنىق كۆرۈۋالالايمىزكى، ئۇيغۇر قىز ـ ئاياللىرىغا نىسبەتەن ئىپپەت مۇتلەق دەخلىسىزدۇر، ئۇ ھاياتتىنمۇ، جاندىنمۇ قىممەتلىكتۇر؛ ئۇنىڭ قىممىتىنى بىلمەسلىك، ئۇنىڭ ئورنىغا بىپەرۋا قاراش، ئۇنىڭ نوپۇزىنى چۈشۈرۈشنىڭ كويىدا بولۇش ئېغىر گۇناھتۇر؛ ئىپپەتنى ئاسرىماسلىق، ئىپپەتنى قوغدىماسلىق، ئىپپەت تەھدىت ۋە ھۇجۇمغا ئۇچرىغاندا كۈرەش قىلماسلىق، مۆرىتى كەلگەندە ئىپپەت ئۈچۈن قۇربان بەرمەسلىك ئۆتۈپ كەتكەن ھاماقەتلىكتۇر؛ پەرزەنتلەرگە ئىپپەت تەربىيىسى بەرمەسلىك، ئىپپەتنىڭ مەزمۇنى ۋە قىممىتىنى بىلدۈرمەسلىك، ئۇلاردا ئىپپەت ئېڭى ۋە ئىپپەت غۇرۇرىنى يېتىلدۈرمەسلىكمۇ سەل قارىغىلى بولمايدىغان ئاڭقاۋلىقتۇر؛ جۈملىدىن ئىپپەتنىڭ قىممىتى ۋە نوپۇزىنى ئاجىزلىتىشقا سەۋەب بولىدىغان ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنىڭ باش كۆتۈرۈپ چىقىشىغا بىپەرۋا قاراشمۇ ئېغىر ۋىجدانىي مەسئۇلىيەتسىزلىكتۇر.

شۇنداق، ئىپپەت ھۇرلۇك دېمەكتۇر، ئىپپەت ھەممە ـ ھەممە دېمەكتۇر؛ ئۇ ھايات دېمەكتۇر، ئۇ ـ جان دېمەكتۇر. ئۇ بولغاچقا بىزنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرىمىز شۇ قەدەر ئوماق ۋە گۈزەلدۇر، ئۇ بولغاچقىلا بىزنىڭ قىز ـ چوكانلىرىمىز شۇنداق كۆرەك ۋە مەردانىدۇر، ئۇ بولغاچقىلا بىزنىڭ خېنىم ـ قىزلىرىمىز بىز ئېيتىپ قانىمايدىغان ئېسىل ناخشىدۇر، ئۇ بولسىلا ئۇلار ئەرلەرگە نېمە دېسە ھەقلىقتۇر. ئىپپەتنى ئاسراش، قوغداش يالغۇز قىز ـ ئاياللىرىمىزنىڭلا مەجبۇرىيىتى بوپقالماي، ئەرلىرىمىزنىڭمۇ سەل قارىيالمايدىغان، باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتىدۇر؛ ئىپپەتنىڭ قىممىتىنى بىلمىگەن، ئۇنىڭ ئورنىغا سەل قارىغان، ئىپپەت زوراۋانلىرىغا قارشى كۆكرەك كېرىپ چىقمىغان، ئىپپەت «يايما»چىلىرىنىڭ «يايما» ئېچىشىغا قارشى كۈرەش قىلمىغان ئەرلەرنى ئەر ھېسابلىغىلى بولمايدۇ.

شۇنداق، ئەرلەرنىڭ ۋىجدان ۋە غۇرۇرى، پەزىلەت ۋە ئەخلاقى ئۇلارنىڭ ئىپپەتنى قەدىرلەش ئېڭى، ئىپپەتنىڭ نوپۇزىنى قوغداش جاسارىتى، ئىپپەت مۇشتۇمزورلىرىنىڭ ئەدىپىنى بېرىش مەيدانى ۋە ئىرادىسى، ئىپپەت يايمىچىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ خېرىدارلىرىغا قارشى تۇرۇش ئاڭلىقلىقىدا ئەڭ روشەن ئىپادىلىنىدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا، بىر ئادەمنىڭ ئىپپەت قارىشى ۋە ئەخلاقىدىن ئۇنىڭ قانداق ئادەملىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. ئىپپەت قارىشى ئاجىز، شاللاق ئەرلەرنىڭ باشقا جەھەتتىنمۇ ساغلام ئادەم بولالىشى مۇمكىن ئەمەس. دېمەك، ئىپپەت ئەخلاقى باشقا بارلىق ئەخلاقنىڭ يادروسى ۋە جەۋھىرى، ئۇ ئەخلاقنىڭ نۇرى، ۋىجداننىڭ ئەيىنىكى، غۇرۇرنىڭ كۆزى؛ ئۇ ئادىمىيلىكنىڭ ۋۇجۇد قەسىرىدە يالتىرىشى، ئۇ، كىملىك غۇرۇرىنى جەۋلان قىلدۇرۇشنىڭ ئاساسى، ئۇ، «مەن»نىڭ ئىنسانىي قىممىتى ۋە مىللىي ئىپتىخارىنىڭ سەمەرىسى. ئىپپەت مانا شۇنداق بۇيۇك ئەخلاق تۇغى! مۇبادا، ئىپپەت ئۇنىڭ زوراۋانلىرى ئالدىدا قوغدالمايدىكەن، ئۇ ئۇلار تەرىپىدىن مۇقەررەر ھالدا پايمال قىلىنىدۇ ۋە چەيلىنىدۇ، ئۇ ھالدا ئىپپەتنىڭ ھېچنېمىسى بولمايدۇ، زېمىن ماتەمگە چۆكۈپ، كۆزلىرىدىن يۇم ـ يۇم ياش تۆكىدۇ. شۇڭا، مۇشۇنداق ئېغىر ئاقىۋەتكە قېلىپ، يۇرتىنىڭ يۈزىنى تۆكۈشنى خالىمىغان 17 ياشلىق زۇمرەت بىلەن 13 ياشلىق پاتىمە ئىپپەت زوراۋانلىرى بىلەن جان تىكىپ ئېلىشىپ ئىپپىتىنى ساقلاپ قالدى. ئۇلار قىزلىق جاسارىتى بىلەن ۋىجدان ۋە غۇرۇر تۇغىنى لەپىلدىتىپ، ئۆز ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ، مەھەللە ـ يۇرتىنىڭ، ئۇيغۇر قىز ـ ئاياللىرىنىڭ يۈزىنى يورۇتتى. بۇ، ئۇيغۇر ھاياتىدا قەدىرلەشكە، مەدھىيىلەشكە ئەرزىگۈدەك قەھرىمانلىق. ئۇلار ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق ئىپپەت پەرىشتىلىر بولۇشقا مۇناسىپ! شۇنداق، ئىپپەت ـ يۈز، ئىپپەت ـ ئىناۋەت، ئىپپەت ئىززەتۇل ئىززەت ـ ھۆرمەتۇل ھۆرمەت؛ ئۇنى قەدىرلەش، ئۇنى ئەتىۋارلاش، ئۇنى ئاسراش، ئۇنى قوغداش كىملىك مەجبۇرىيىتى؛ ئۇنى قەدىرلىمەسلىك ئۆزىنىڭ ئىنسانىي قىممىتىنى تونۇمىغانلىق، ئۇنى ئەتىۋارلىماسلىق ئۆز ـ ئۆزىنى خار قىلغانلىق؛ ئۇنى ئاسرىماسلىق، ئۇنى قوغدىماسلىق ئۆزىنىڭ شەخسىي كىملىكى ۋە مىللىي، ئىرقىي سالاھىيىتىنى ئۆز قولى بىلەن زەبۇن ـ خاراب ئەتكەنلىك؛ ئۇنىڭ ئورنىغا بىپەرۋا قاراش، ئۇنىڭ ئۈچۈن ياشىماسلىق، ئىپپەت لىبېرالىزمچىلىرىغا شېرىك بولۇش ئىپپەت دوزىخىيلىرىغا يانتاياق بولغانلىق. ئىپپەت غۇرۇرى بولمىغان ئادەمدە ۋىجدان بولمايدۇ، ۋىجدانى يوق ئادەمدە ئىمان بولمايدۇ، ئىمانى بولمىغان ئادەم «ئادەم» بولمايدۇ؛ ئىپپەت شاللاقلىقى ئادەتكە ئايلانغان جايلاردا ئەخلاق بولمايدۇ، ئەخلاق بولمىغان جايلاردا چىرىكلىك، بۇزۇقچىلىق، پاسىقلىق ئەۋج ئالىدۇ؛ پاسىقلىق ئەۋج ئالغان جايلاردا ھېچنېمە بولمايدۇ... بارلىق پاسىقلىقنىڭ مەنبەسى ئىپپەت شاللاقلىقىدۇر. ئىپپەت شاللاقلىقى شەخسنىڭ كىملىكىنى، مىللەتنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى نابۇت قىلىدىغان ئەپيۇندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىپپەت شاللاقلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشقا، ئىپپەت لىبېرالىزمچىلىرىغا قولچۇماق بولۇشقا سەۋەب بولىدىغان ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ يامراپ كېتىشىگە قول قوشتۇرۇپ تۇرۇشقا بولمايدۇ. ئەلۋەتتە، بۇنىڭغا بىزنىڭ ئىمان ـ ئېتىقادلىق قىز ـ ئوغۇللىرىمىز ھەرگىزمۇ قاراپ تۇرالمايدۇ. بىزنىڭ قىز ـ يىگىتلىرىمىزدە ۋىجدان بار، غۇرۇر بار، جاسارەت بار؛ ئۇلاردا نازۇكۇم، گۈلەمخان، قەمبەرنىسا، زۇمرەت، پاتىمە قاتارلىق ئىپپەت پەرىشتىلىرىگە ئوخشاش يالقۇنلۇق يۈرەك بار. مۇھەممەد ئېلى،

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئىبراھىمشاھ سالغا دورغا قاتارلىق ئىپپەت سەردارلىرىغا ئوخشاش ئۆزلۈك روھى بار...

جۈمە ۋە شەنبە كۈنلىرىنىڭ كۆز يېشى ـ ئىپپەت بېدىكلىرىنىڭ ھېكايىسى

3 ـ ھېكايە: ئاپتور «نوموس ۋارىئاتسىيسى»نى يېزىشقا نەق خام ماتېرىيال ئىزدەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىردە، يەنى 6 ـ دېكابىر (شەنبە)دا مېنىڭ يېقىن ئا-غىينەم، مەلۇم ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئىلھام (ئەسلى ئىسمى ئۆزگەرتىلدى) مېنى بىر پارچە ئېلان بىلەن تەمىنلىدى. ئۇ بۇ ئېلاننى 5 ـ دېكابىر (جۈمە) چۈشتە ئۇچ نەپەر ئوقۇغۇچى مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش بىناسى تېمىغا چاپلاۋاتقان نەق مەيداندىلا قولغا چۈشۈرگەنىكەن. ئىلھامنىڭ ئېيتىشچە، بۇ ئې-لاننى مۇشۇ ئۇچ نەپەر ئوقۇغۇچى بىرلىشىپ ئېلان ئىشلەش مەركىزىدە پۈل تۆلەپ ئىشلەتكۈزگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىككىسى شۇ مەكتەپنىڭ چوڭلار ماتارىپىدا ئوقۇۋاتقان تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى، بىرى، باشقا بىر ئالىي مەكتەپنىڭ مەكتەپتىن چېكىنىۋېلىگەن ئوقۇغۇچىسى ئىكەن. ئېلان تۆت فورماتلىق گېزىتنىڭ چوڭلۇقىدىكى يالتىراق قەغەزگە ھازىرقى زامان تېخنىكىسى بىلەن رەڭلىك-كۆركەم ئىشلەنگەن بولۇپ، ئۇستىگە تېخى نامى چىقمىغان × × ئىسىملىك، يازلىق ئاسما مايكا كىيگەن بىر سەرگەردان نايناق ئەر «ناخشىچى»نىڭ كۆزلىرى چەكـ-چەيگەن ھالەتتىكى چوڭايتىلغان سۈرىتى، ئاندىن «ناخشىچى»نىڭ كۆكرەك تىمىنىڭ ئاستىغا ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن ئېلاننىڭ مەزمۇنى بېرىلگەن. ئېلاننىڭ ئوتتۇرىسىغا كۆك رەڭدە بېرىلگەن چوڭ ھەرپلىك «تەشنالىقىم» دېگەن ئۇيغۇر-چە ـ ئىنگلىزچە سۆزلەر بىر قاراشتىلا كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ. «× × گە مەرھە-مەت» ماۋزۇلۇق بۇ قانۇنسىز ئېلاننىڭ ئەينەن تېكىستى مۇنداق: «ئەزىز ساۋاق-داشلارنىڭ كېچىلىكىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلىشىنى قارشى ئالىمىز. سىزلەرنىڭ شەنبە كۈنىدىكى ئارام ۋاقتىڭىزلارنى تېخىمۇ خۇشھال ـ خۇرام، كۆڭۈللۈك ئۆتـ-كۈزۈشىڭىزلەر ئۈچۈن بىر مەيدان كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى ئورۇنلاشتۇرىدۇق. كېچىلىكىمىزگە يېتىلىۋاتقان تالانتلىق ناخشىچى × × نى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ناخ-شىچىلار ۋە ئۇسۇلچىلارنى تەكلىپ قىلىش بىلەن بىرگە، ھەر خىل قىزىقارلىق ئويۇن ۋە مۇكاپاتلىق پائالىيەتلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى. دوستلارنىڭ كېچىلىكىمىزگە ۋاقتىدا كېلىپ قانغۇچە ئويناپ كېتىشىنى قارشى ئالىمىز.

ئورنى: شىنجاڭ × × نىڭ ئارقا دەرۋازىسىنىڭ ئۇدۇلىدىكى × × مېھمانخا-نىسىنىڭ 3 ـ قەۋىتىدە.

ۋاقتى: 6 ـ دېكابىر كەچ سائەت 7:00دىن ئېتىگەن سائەت 7:00 گىچە» (ئالا-قىلاشقۇچىلارنىڭ ئىسمى ۋە تېلېفون نومۇرى ئېلانغا بېرىلگەن، بۇنى بۇ يەردە ئەسكەرتمىدۇق. ـ ئا).

ئېلاننىڭ لايىھىلىنىش سۈپىتىنىڭ كۆركەملىكىدىن قارىغاندا، بۇ ئېلاننى ئىش-لىگۈچىلەر ئىلگىرىمۇ مۇشۇنداق ئېلاننى كۆپلەپ ئىشلىگەن. بۇنىڭدىن، مۇشۇنداق قانۇنسىز ئېلاننىڭ ئالىي مەكتەپلىرىمىزدە بۇرۇنمۇ كۆپلەپ تارقىتىلغانلىقىنى بىلـ-گىلى بولىدۇ. ئادەمنى ئويلاندۇرىدىغىنى ۋە ئېچىندۇرىدىغىنى يەنە شۇكى، بۇ ئې-لاننى ئىشلەشنى ئورۇنلاشتۇرغۇچىلار ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى ئاساسىي قاتلاملاردا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغان، ئادەم تەربىيىلەيدىغانلار-دۇر. ئىلھامنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، ئۇلار بۇ قانۇنسىز ئېلاننى پۈل تېپىش مەقسىتىدە مېھمانخانىغا ـــ «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى»گە خېرىدار جەلپ قىلىش، ئادەم يىغىش ئۈچۈن مەخسۇس ئىشلەتكۈزگەن ۋە مەكتەپمۇ مەكتەپ تارقاتقان. ئۇلار بۇ ئىشتىن بۇرۇن × × مېھمانخانىسىنىڭ 3 ـ قەۋىتىدىكى مەخسۇس بەزمىخانا (دې-با)نىڭ بىر كېچىلىكىنى خوجايىن بىلەن 800 يۈەنگە پۈتۈشۈپ، ئالدىن 300 يۈەن رەنگە قويغان. ئۇلار «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى» گە تېخىمۇ كۆپ ئادەم جەلپ قىلىش ۋە ئېلاننى تارقىتىش جەريانىدا مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلىنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ قويماسلىق ئۈچۈن «ئوغۇللاردىن ئون يۈەن كىرىش ھەققى ئېلىنىدۇ، قىزلاردىن كىرىش ھەققى ئېلىنمايدۇ» دېگەن مەزمۇننى ئېلانغا كىرگۈزمىگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ مەزمۇنلارنى ئۇلار ساۋاقداش ۋە تونۇش ـ بىلىشلىرى ئارقىلىق مەكتەپ ئە-چى ـ سىرتىغا يېيىپ بولغان. ئۇنداقتا، بۇ زادى قانداق «كېچىلىك»؟ كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، گەرچە بۇ تېخى ئۆتكۈزۈلمىگەن كېچىلىك بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ئۆتكۈزۈلگەن تەقدىردىمۇ ساغلام ئۆتكۈزۈلمەيدىغان، ئىپپەتنىڭ قىممىتى ۋە ئورنىنى ئاجىز لاشتۇرۇشقا سەۋەب بولىدىغان كېچىلىك بولاتتى. ئويلاپ كۆرەيلى، ئوغۇللاردىن ئون يۈەن كىرىش ھەققى ئېلىنىپ، قىزلاردىن كىرىش ھەققى ئېلىنـ-مىسا، قىزلارنىڭ كۆپلەپ كىرىشى ئېتىبار بېرىش ئارقىلىق رىغبەتلەندۈرۈلسە، «ـ كۆڭۈل ئېچىش» كەچ سائەت 7:00دىن ئەتىگەن سائەت 7:00گىچە توپتوغرا بىر كېچە داۋاملاشسا، يەنە كىلىپ بۇ «كېچىلىك» بىرەر ئاممىۋى سورۇنلاردا ئەمەس، بەلكى كوچىدىكى بىر بەزمخانا (دىبا)دا ئۆتكۈزۈلسە، تېخىمۇ گۇمانلىق يېرى، بۇ بەزمخانىنىڭ ئۇستۇنكى قەۋەتلىرى «ئېچۈېتىلگەن» ياتاق تۇرسا، مۇشۇنداق ئەھۋالدا بۇنى قانداقمۇ ساغلام، نورمال «كېچىلىك» دېگىلى بولسۇن!؟ ئالدى بىلەن مەكتەپلىرىمىز مۇنداق جايدا مۇنداق كېچىلىكنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشىگە يول قويمايدۇ، بەلكى بۇنىڭغا قاتتىق قارشى تۇرىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن مۇنداق تەشـ-كىلسىز كېچىلىك كوچىدىكى مەخسۇس كېچىلىك بەزمخانىدا كېچىچە، تالاي ئاتقۇچە داۋاملاشسا، بۇ جەريانىدا يانچۇقتىكى پۇللار خەجلىنىپ، ھاراق ـ پاراقلار ئىچىلىپ تۇرسا، بەدەنلەر قىزىشىپ، قانلار ئۇرغۇپ تۇرسا، ھامافەت كۆزلەر خۇمارلىشىپ ئوغۇللار قىزلارغا، قىزلار ئوغۇللارغا تەلمۈرۈش باشلانسا، تانسىلار ئويىنلىپ، قوللار قىسىشىپ، كۆكرەكلەر تېگىشىپ، يۈزلەر يېقىشىپ، بەللەر چىرمىشىپ تۇرسا، ئاخىرىدا ھاراقنىڭ كەيپى تۈتۈپ نېرۋىلار تورمۇزلانسا، ئوغۇللار قىزلارنى، قىزلار ئوغۇللارنى قىزغىنلىق باشلانسا، ئوغۇللار بىلەن ئوغۇللار، قىزلار بىلەن قىزلار، ئوقۇغۇچىلار بىلەن جەمئىيەتتىكىلەر ئوتتۇرىسىدا نېمە ئىشلار يۈز بەرمەيدۇ دەيـ-سىز!؟ مۇشۇنداق سورۇندا، مۇشۇنداق «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى»دە ئىپپەت ئېڭىنىڭ ئاجىزلاشماسلىقىغا، ئىپپەت شاللاقلىقىنىڭ ئاساسى يارىتىلماسلىقىغا، ھەتتا بىر ـ بىرىدىن «ئولجا» تالىشىپ قاش ـ قاپاقلارنىڭ يېرىلماسلىقىغا، قاقشالارنىڭ ئېزىلمەسلىكىگە، جاۋغايلارنىڭ يىرتىلماسلىقىغا، چاچلارنىڭ يۇلۇدالماسلىقىـ-غا، سۆكەكلەرنىڭ سۇنماسلىقىغا، ئېغىرراق بولغاندا ئۆلۈم ۋەقەسىنىڭ يۈز بەرمەسـ-لىكىگە، ئاخىرى بېرىپ جەمئىيەت مۇقىملىقى ۋە نورمال ئوقۇتۇش تەرتىپىنىڭ تەسىرگە ئۇچرىماسلىقىغا كىم ھۆددە ـ كاپالەت بېرەلەيدۇ؟! ھازىر دىبا ـ بەزمـ-خانىلاردا چىقۇاتقان قانلىق ۋەقەلەر ئازمۇ؟ بۇ بەزمخانىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىدىـ-غانلارنىڭ ئېيتىشچە، بۇ بەزمخانىدا ھەر جۈمە ـ شەنبە كۈنلىرى (بەزىدە باشقا كۈنلەردىمۇ) «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى» ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان بولۇپ، ئەتـ-راپتىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بەزى ئوقۇغۇچىلىرى ۋە جەمئىيەتتىكى بىر قىسىم ياشلار كېلىپ قاتنىشىدىكەن. تېخى بۇنىڭدىن بىر قانچە كۈن ئىلگىرى مۇشۇ مېھـ-مانخانىدا بىر قېتىم «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى» ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، ئويۇن داۋاملىشىۋاتقان مەزگىلدە بىر نەچچە ئادەم بىرلىشىپ ئادەم ئورۇش ۋەقەسى يۈز بەرگەن، ۋەقەدە بىر نەچچە ئادەم تاياق يېگەن. ھالبۇكى، شۇنداق بولۇشقا قا-رىماي بۇ مېھمانخانىنىڭ كېچىلىك بەزمخانىسىدا مۇشۇنداق «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى» ئۈزلۈكسىز داۋاملىشىۋەرگەن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ بەزمخانىغا كـ-ىشىگە چەك قويۇلمىغان، ئەكسىچە بەزمخانا خوجايىنلىرى ئىپپەت بېدىكلىرى، يەنى ھېلىقىدەك قولچوماقلارنى سېتىۋېلىش ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنى كۆپلەپ كېلىشكە ۋە تالاي ئاتقۇچە «ئويناش»قا قىزىقتۇرغان. بۇ بەزمخانىدا يۈز بېرىۋاتـ-قان ئىشلار مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلىنىڭ دىققىتىنى قوزغىمىغان. خۇددى دۆلەتنىڭ ئا-لىي مەكتەپ، تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كېچىلىك بەزمخانا (دىبا)لارغا كىرىپ كېچىچە ئويناپ بولىدىغانلىقى ھەققىدە بىرەر بەلگىلىمىسى باردەكىدەك ئوقۇغۇ-چىلارنىڭ كېچىلىك بەزمخانىلارغا كىرىپ بولۇشچە ئويۇن ـ تاماشا قىلىشى ۋە تۈنەپ چىقىدىغان بولۇۋېلىشى ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

يۇقىرىقى ئىلاننىڭ مەزمۇنىدىن كۆرۈپ تۇرۇپتۇقكى، بۇ مېھمانخانىنىڭ كۈ-چىلىك بەزمىخانىسىدا «ھەر خىل قىزىقارلىق ئويۇن ۋە مۇكاپاتلىق پائالىيەتلەر» ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ «شەنبە كۈنىدىكى ئارام ۋاقتى تېخىمۇ خۇش-ھال - خۇرام، كۆڭۈللۈك ئوتكۈزۈلىدىكەن». ھەقىقىي ئەھۋال راست شۇنداقمۇ؟ ياق! بۇ پەقەت ئىپپەت بېدىكلىرىنىڭ ئوقۇغۇچىلارنى بۇ بەزمىخانىغا كۆپلەپ كىر-گۈزۈش ئۈچۈن توقۇپ چىققان گەپلىرى. ئەمەلىيەتتە بۇ مېھمانخانىنىڭ كىچىلىك بەزمىخانىسىغا كىرىدىغانلار ئاساسەن ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، تاجىك ئوقۇغۇچىلار بولۇپ، ئۇلار بەزمىخانىغا ئەرزان باھادا ياكى ھەقسىز كىرگىنى بىلەن پوكەيدىكى ھاراق - شاراب، گازىر - پۇرچاق ۋە باشقا زاكوسكىلارنى ئەسلى باھا-سىدىن نەچچە ھەسسە يۇقىرى باھادا سېتىۋېلىپ ئىستېمال قىلىدۇ. سورۇنىنىڭ پائالىيەت شەكلى ئاساسەن ھاراق - شاراب ئىچىش ۋە تانسا ئويناش بولۇپ، «قە-زىقارلىق ئويۇن» دېگىنى مەست - ئەلەس قىز - يىگىتلەرنىڭ تېتىقسىز، غىل-جىلىق، بىھايا قىلىقلىرىدىن ئىبارەت. ئاتالمىش «مۇكاپاتلىق پائالىيەتلەر» دە-گىنىمۇ بىر خىل ۋاستە ۋە شەكىلدۇر. بۇنداق سورۇننى تەشكىللىگۈچىلەر قا-ىمانقا ئازراق «پايدا»غا ئېرىشكەندەك قىلغىنى بىلەن، ئۇلار ئۆز قېرىنداش-لىرىنىڭ قەلبىنى چىرىتىش بەدىلىگە ۋىجدانىنى، ئىمانىنى، ئادەمىيلىكىنى تەرك ئېتىپ، شەرم - ھايا، ئىپپەت ئىستىبدادلىرىغا قولچوماق بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە ھەقىقىي پايدىغا ئېرىشىدىغىنى بەزمىخانا خوجايىنى بولۇپ، ئۇ بىر تەرەپتىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانچۇقىدىكى پۇللىرىنى يىغىۋېلىش ۋە ئۇلارنى پۇلغا موھتاج قىلىش مەقسىتىگە يەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ روھىنى چىرىتىپ، ئىپپەت ئېڭىنى ئاجىزلىتىش، ئىپپەت شاللاقلىقىنى ئەۋج ئالدۇرۇش ۋە مەدەنىي كەم-ستىش مەقسىتىگە يېتىدۇ. بۇنداق سورۇنلار قانچە كۆپ ئوتكۈزۈلگەنسېرى بىزنىڭ روھى خارابىي ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئىپپەت مەسخىرىۋازلىرى ۋە زامان مۇشتۇمزورلىرىنىڭ دامىغا شۇنچە كۆپ دەسسەيدۇ.

بۇ يەردە شۇنى ئېيتماي بولمايدۇكى، بەزىلەر: «ئادەملەر جىق سورۇنلاردا ئوقۇغۇچىلار قانداقمۇ ئىپپەت شاللاقلىقىنى ئىشقا ئاشۇرالسۇن؟ ئۇلار ناھايىتى تانسا ئويناپ كۆڭلىنى خۇش قىلىپلا قايتىدىغۇ شۇ؟» دېيىشى مۇمكىن. مەسىلىنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ كۆرەيلى. ئوچۇقراق ئېيتقاندا، بىرىنچىدىن، ئۇ بىر كېچىلىك بەزمىخانا، ئۇ ھەرگىزمۇ ئادەتتىكى كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىغا ئوخشىمايدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ئوقۇغۇچىلار كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىنى مەكتەپنىڭ مۇناسىۋىتى-لىك ئورۇنلىرى تەستىقلىغاندىن كېيىن مەكتەپ ئىچىدە تەشكىللىك ئېلىپ بېرىشقا بولىدۇ، ھەرگىزمۇ كوچىلاردىكى كېچىلىك بەزمىخانىلاردا ئۆتكۈزۈشكە بولمايدۇ. ئەمدى ئوقۇغۇچىلار كېچىلىك بەزمىخانا ئىچىدە بەزەن پەسكەش ئىشلارنى قىلال-مىغىنى بىلەن كېچىچە ھاراق - پاراق ئىچىپ، ھەستخۇش ھالەتتە تانسا ئويناپ، كۆزلىرىنى بېقىشىپ، قوللىرىنى قىسىشىپ، بەللىرىنى سلىشىپ، كۆكرەكلىرىنى چاپلىشىپ، يۈزلىرىنى يېقىشىپ، بويۇنلىرىنى پۈرىشىپ بىھايا قىلىقلارنى قىلغان يەردە ئەتسى ياكى ئۆگۈنى خىلۋەت جايلاردا ئۆچرىشىپ نېمە ئىشلارنى قىلمايدۇ دېيەلەيسىز؟! بەزمىخانىدىكى ھېلىقىدەك ناياق - غىلجىلىق قىلىقلارنىڭ ئىپپەتنىڭ

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قويۇلغاندىن كېيىن دەسلەپ ئىچكىرىدىكى چوڭ شەھەرلەردە مەيدانغا كەلگەن، شىنجاڭدا بولسا ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ مەيدانغا كەلگەن. ئۇ شىنجاڭدا پەيدا بولۇش بىلەنلا شىددەت بىلەن كېڭەيگەن. ئۇنىڭ مەنسى ئەسلىدە قىز ـ ئوغۇللار، ئەر ـ ئاياللار كۆڭۈل خۇشى قىلىدىغان ئورۇن دېگەنلىك بولۇپ، ئۇيغۇر تىلىدىكى «بەزمىخانا» دېگەن سۆز بىلەن ئا-ساسەن مەنداش كېلەتتى. لېكىن ئۇ مەيدانغا كەلگەندىن كېيىن مۇلازىمەت شەكلى ۋە ئۇسۇلى بارغانسېرى ئۆزگىرىپ، كىشىلەر ئارىسىدا ياخشى تەسىر بەرمەيدىغان بوپقالغان. ئۇنىڭدا دەسلەپكى نەغمە ـ ناۋا قىلىش، تانسا ئويناش، تونۇشۇش شەكلىدىن نۆۋەتتىكى زال ئىچى گۈڭگالاشتۇرۇلۇش، قىزلارمۇ ھا-راق ئىچىش (ئىچمەيدىغانلارمۇ بار)، تانسا ئويناش، تونۇشۇش، قۇچاقلىشىش، سۆيۈشۈش، پۇتۇشۇش، مۇرکىشىش قاتارلىق ئىجتىمائىي ئەخلاققا يات ھاراە-زادىلىك شەكلىگىچە تەرەققىي قىلغان... ئوخشاشلا نۆۋەتتىكى خېلى كۆپ بەزمىخانا مىللىي ئەخلاققا مۇخالىپ پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزىدىغان ۋە ئىپادىلەنگەن قىممەتنى ئاجىزلىتىشقا بۇاستە سەۋەب بولىدىغان سورۇن بولغانلىقتىن، بۇ ماقالىمىزدە «دىبا» سۆزىنى «بەزمىخانا» ياكى «كېچىلىك بەزمىخانا» دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلەشنى لازىم تاپتۇق. نۆۋەتتە خېلى كۆپ «بەزمىخانا» ئىسـمى ـ جىسمىغا لايىق شاللاقخانا بولۇش سۈپىتى بىلەن بۇزۇقچىلىق ئۇۋىسىغا ئايلىنىپ قالماقتا. بۇنداق بەزمىخانىلارنىڭ ئەقىلدە ئۆزىنى توختاتمىغان بەڭ-ۋاش، شاللاق بالىلارنى يىغىۋېلىپ كېچىچە ھاراق ـ شاراب، تانسا بەزمىسى ئۇيۇشتۇرۇشى، تەھقىقى، مۇتەكەببىر (ئاتا ـ ئانىسىنى قاقشاتقۇچى) ۋە ئا-سىي ـ گۇمراھ، يولدىن چىققان ئەۋلادلارنىڭ كۆنىرى كۆپىيىشىگە «يېشىل چىراق» يېقىپ بېرىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس!

دېمەك، نۆۋەتتە، ئۇرۇمچىدىكى ئالىي مەكتەپلەردىكى بەزى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزمىخانىلارغا بېرىپ تۇنەپ قېلىشى ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان. تېخىمۇ خەتەرلىك يېرى شۇكى، بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ۋە كۆرسانتلار ئاقىۋىتىنى ئويلىمايلا كـ-چىككىنە پۇلنى دەپ بەزمىخانا خوجايىنلىرىغا دەللالىق قىلىپ ۋە بەزمىخانىنىڭ بىر كېچىلىكىنى سېتىۋېلىپ، ھېلىقىدەك قانۇنسىز «چىرايلىق» ئىلانلارنى ئىشلەپ تارقىتىپ، ئوقۇغۇچىلارنى بەزمىخانىلارغا كۆپلەپ كېلىشكە قىزىقتۇرغان. بۇنىڭ بىلەن مەكتەپ ـ مەكتەپلەردىكى بەزى ئوقۇغۇچىلار جۈمە، شەنبە كۈنلىرى بەزمـ-خانىلارغا بېرىپ بۇ جايدا بولۇشچە «كۆڭۈل ئاچىدىغان» ۋە تۇنەپ چىقىدىغان بولۇۋالغان. بۇ ھال بىر تەرەپتىن ئوقۇغۇچىلارغا ئېغىر ئىقتىسادىي بېسىم ئەكېلىپ، ئۇلارنىڭ پۇلغا بولغان موھتاجلىقىنى كۈچەيتىپ، ئۇلارنى دەللالىق، شاللاقلىق كويىغا باشلىسا، يەنە بىر تەرەپتىن مەكتەپنىڭ نورمال ئوقۇتۇش تەرتىپى ۋە تە-لىم ـ تەربىيە خىزمىتىگە ئېغىر تەسىر يەتكۈزگەن؛ بىر تەرەپتىن بىر قىسىم ئىراددـ-سىز، غاپىل، ناشۇكۇر ئوقۇغۇچىلارنى جىنايەت يولىغا باشلىسا، يەنە بىر تەرەپتىن بەڭباش، باشباشتاق، تەركىي ئەخلاق، گۇمراھ ـ ئازغۇن ئوقۇغۇچىلار تۈركۈمىنى شەكىللەندۈرۈپ، ئەھلى ئەخلاقنىڭ بۇزۇلۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. مۇشۇنداق بىر تۈركۈم مەيلى خىيال، تەركىي ئىلىم، ھارامتاماق ئوقۇغۇچىلارنىڭ كاساپىتىدىن مەكتەپلىرىمىزدە تېخىمۇ كۆپ ئوقۇغۇچى ئۇمىدسىزلىنىپ ھېچكىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايدىغان، ئۆگىنىشكە قىزىقمايدىغان، ئىنتىزامغا رىئايە قىلمايدىغان، تىرىش-چان ئوقۇغۇچىلارنى ئۆچمەنلىك قىلىدىغان، ئۆزىنىڭ كىملىكى ۋە كېلەچىكىنى ئويلىمايدىغان، ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسەيدىغان بولۇۋالغان. گەرچە، مەك-تەپلىرىمىز پائال تەدبىر قوللىنىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزمىخانىلارغا بېرىشىنى كۈ-چەپ توسقان ۋە چەكلىگەن بولسىمۇ، ئەمما مۇناسىۋەتلىك فۇنكسىيىلىك تارماقلار ماسلىشىپ بەرمىگەنلىكى ۋە بېشىنى ئىچىگە تىقىپ تۇرۇۋالغانلىقى سەۋەبلىك ئەھۋالدا تۈپتىن ئۆزگىرىش بولمىغان. يېقىر بىچارە مەكتەپمۇمەكتەپ قاتراپ بىر نەچچە ئوقۇغۇچىدىن مۇشۇ ھەقتە گەپ ئېلىپ، نېمىشقا شۇنداق قىلىدىغانلىقىنى سورىغىنىمدا، ئۇلاردىن بەزىسى: باشقىلار ئۇيناپ ـ كۈلۈپ يۈرسە ھېنىڭ قاتاردىن قالغۇم كەلمىدى شۇ، دەپ جاۋاب بەرسە؛ بەزىسى: مەن تىرىشىپ ئوقۇغىنىم بىلەنمۇ بەربىر خىزمەت تاپالايمەنمۇ ـ يوق؟! ئۇنىڭدىن كۆرە مۇشۇ پۇرسەتتە راسا ئويـ-ناۋالسام، كەلگۈسىم ۋاقتى كەلگەندە بىر گەپ بولۇر شۇ، دەپ جاۋاب بەردى؛ بەـ-زىسى: قانداق قىلسىز، مەن تىرىشساممۇ، تىرىشمىساممۇ جاھان دېگەن شۇ تۇرسا، ئىستىقبالىم ھەققىدە باش قاتۇرۇپ ئۆزۈمنى ئۇپراتقىچە، ئۆزۈم خالىغان ئىشنى قىلىپ كۆڭلۈمنى خۇش قىلغىنىم ئەۋزەل ئەمەسمۇ؟ دەپ جاۋاب بەرسە، بەزىسى: مەكتەپلىرىمىز بىزنىڭ ئۆگىنىش تەلىپىمىزگە قۇلاق سالماي، ئۆزىمىز خالىمىغان نەرسىنى زورلاپ تاڭسا، بۇنى ئوقۇشايدىغان ئادەم چىقمىغاندىكىن، كۆڭلىمىزنى تەسكىن تاپتۇرۇش ئۈچۈن تاماشا قىلىپ يۈردۇق شۇ، دەپ جاۋاب بەردى؛ يەنە بەزىسى بولسا: بۇ ئانچە ئەندىشە قىلىپ كەتكۈدەك ئىش ئەمەسقۇ؟ بەزمىخانىلارغا بېرىپ تانسائويناپ قويغانىنىڭ نەرى يامان دەيسىز؟ دەپ جاۋاب بەردى... مەن بۇ يەردە ئەمدى گەپنى ئۇزارتماي، بۇ نەپسى خاھىشىغا قۇل بولغان ئوقۇغۇچىلارغا ياپونىيىنىڭ بۇگۈنكى زامان داڭلىق مۇتەپەككۇرى، ئىجتىمائىي پائالىيەتچىسى، 1983 ـ يىلى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى تەرىپىدىن تىنچلىق مۇكاپاتىغا ئې-رىشكەن يىكىدا دايىساكۇ ھەزرەتلىرىنىڭ مۇنۇ ئۇچ كەلىمە مەشھۇر ھېكمەت سۆزىنى تەقدىم قىلىمەن: «ئەي، ھايات سەپىرىدە كېتىۋاتقان ئىنسان، ناتونۇش دۇنيا ئالـ-دىڭدا سېنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. بۇ دۇنيادا ئازاب ۋە خەتەردىن ساقلىنىش مۇمكىن ئەمەس. مانا بۇ ھاياتنىڭ ئەينى سۈرىتى. بۇنىڭغا نىسبەتەن كۈچلۈك تەييارلىق بولسا، كىشىلەر ئۇمىدسىزلىك ئۇستىدىن غالىب كېلىدۇ». «مەغلۇب بولۇشقا توغرا كەلسە مەغلۇب بولۇۋەرگۈلۈك. بۇنى ياشلىق جاسارىتىدە تۇزلۈك بىلەن ئىقرار قىل، مانا بۇ ئاقىلانىلىك. ئۆز خاتالىقىنى تەن ئالماستىن، ئەكسىچە ئۇنى باشقىلارغا دۆڭگەپ قويۇش تولىمۇ رەزىللىكتۇر. سىلەر ھەرگىز مۇنداق قىلمىغايلار. سوغۇق-قانلىق بىلەن بۇ قېتىمقى مەغلۇبىيەتنىڭ سەۋەبىنى تەھلىل قىلغاندا، مەغلۇبىيەت مۇۋەپپەقىيەتنىڭ ئانىسىغا ئايلىنىدۇ». «سەۋر ـ تاقەت ـــ كۈچ. ھاياتلىق غەلبە ناخشىسىنىڭ مۇقەددىمىسى بولغان ئوكۇشسىزلىق ھەتتا مەغلۇبىيەتنى ۋە روھي جەھەتتە چېكىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقرامدۇ؟ ياق! مەيلى قانداق ئوكۇشسىزلىققا، قانچە قېتىملاپ ئوكۇشسىزلىققا ئۇچرىسۇن، پەقەت قەتئىي سەۋر ـ تاقەت قـ-لىپ، قايتا ئورنىدىن تۇرسىلا ھاياتنىڭ ئاخىرقى غەلبىسىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ. ياشلار! ياشلىق مەزگىل سىلەرنىڭ كېيىنكى ئۆزۈن ھايات سەپىرىڭـ-لەرنى بەلگىلەيدۇ. شۇڭا، بۇ مەزگىلدە كۈچلۈك پسىخىك زىلزىلە بولسا، ئۇ-ئوكۇشسىزلىقمۇ ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدۇ. لېكىن، شۇنى بىلىڭكى، بۇ ئەمەلىيەت سىزنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىڭىزدىكى سىناق، ئىلگىرىلىشىڭىزدىكى بالداق. ھەر قېتىم كۈلپەت ئۇستىدىن غالىب كەلگىنىڭىزدە، سىزنىڭ ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىش كۈچىڭىز بىر ئۆلۈشتىن كۆپىيىدۇ» ⑥.

شۇنداق، رېئال ھاياتلىق خىيالىي ھاياتلىققا زادى ئوخشىمايدۇ. ئۇ خىيالەن ھاياتلىققا قارىغاندا تېخىمۇ مۇرەككەپ، تېخىمۇ جاپالىق، تېخىمۇ ئازابلىق بولىدۇ. لېكىن، ئۇ مەيلى قانچىلىك مۇرەككەپ، قانچىلىك جاپالىق، قانچىلىك ئازابلىق بولمىسۇن، ھىدايەت يولىنى تۇتۇپ، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىپ، سەۋر ـ تاقەتلىك بولغان كىشىلەر ئۇنىڭ ئۇستىدىن زەپەر قۇچماي قالمايدۇ؛ ئەكسىچە، گۇمراھلىق يولىنى تۇتۇپ، سەۋر ـ تاقەتنى تەرك ئېتىپ بولۇشچە ياشاشقا ئادەتلىنىپ قالسا، ھاياتلىق سەپىرىدە ئەجەللىك مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، ۋىجدان ئازابىنىڭ دەردىنى تارتماي قالمايدۇ. شۇنداق، ئادەم ھاياتلىق دۇنياسىدا ئۆزىنىڭ قانداق ياشاۋاتـ-قانلىقى ۋە قانداق ياشىشى كېرەكلىكىنى بىلسە ۋە شۇ بىلىشكە يارىشا غۇرۇرلۇق، ئېتىقادلىق ياشىسا، زۇلمەت ۋە قىينىچىلىققا ئۇچراپ كۈلپەت تارتقاندىمۇ ئۆز ئې-تىقادىدىن يانمىسا، ئۇ بۇنىڭ بەدىلىگە ھامان ياخشىلىق كۆرمەي قالمايدۇ.

بىر مىللەتكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى شۇ مىللەتنىڭ ماڭارىپ، پەن ـ تېخنىكا ۋە مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىنى يارىتىدىغان، باشقىلارنىڭ ئىلغار ۋە پايدىلىق تەرەپلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇنى

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

ئۆز مىللىتىنىڭ كونا ۋە ئاجىز تەرەپلىرىگە سىڭدۈرۈپ، يۇغۇرۇپ، تاۋلاپ، كۈچەيتىپ بىر پۈتۈن پارلاق مىللىي مەدەنىيەتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشكە يېقىندىن تۈرتكە بولىدىغان مۇنەۋۋەر كىشىلەر ئەھلىدۇر؛ ئۇلار ھەر جاي، ھەر يەردە مىللەت ۋۇجۇدىدىكى قان، دىل ۋە تىل تۇغىنى جەۋلان قىلدۇرۇپ، ھۇرىيەت ۋە مۇسەللەت غۇرۇرىنى، رىقابەت ۋە ئىجادىيەت قىزغىنلىقىنى نامايان قىلىپ، ھەر بىر سۆز ـ ھەرىكىتىدە ئۆزلۈك ۋە مىللىي كىملىك ئىپتىخارىنى كۆرەك ئەيلەپ، مىللەتنىڭ ئابرۇيى ۋە ئورنىنى مۇستەھكەملەيدىغان ئاۋانگارت قوشۇندۇر. قارايدىغان بولساق، بىزنىڭ ئارىمىزدىمۇ غايە ۋە ئېتىقادنى، بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەتنى، ئارىنلىق ۋە ئۆگىنىشنى ھاياتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندۇرۇپ، ئۆزى ۋە خەلقىنىڭ تەرەققىيات ئۇلىنى چىڭداۋاتقان قىز ـ ئوغۇل «نەمۇنە يېرىم قوشۇن»لار بار. ئۇلار نۆۋەتتە ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي رېئاللىقىمىزنىڭ قانداق بولۇشىدىن، ئۆز ئەتراپىدا تەركىي ئىنتىل، روھسىز، ئۈمىدسىز، شاللاق، ماڭقۇرت مىللىي قېرىنداشلىرىنىڭ قانچىلىك ئاينىپ كېتىشىدىن قەتئىينەزەر ئاتا ـ ئانا ۋەسىيىتى، ئائىلە رىشتى ۋە كىملىك ھۇرىيىتىنى قەلبىگە مەھكەم پۈكۈپ، ئۆزىنىڭ ئۆگىنىش ئىرادىسىنى ئۆز ئاساسىنى چىڭداش ۋە كەلگۈسىنى قۇرۇش ئىستىكى بىلەن مۇستەھكەم بىرلەشتۈرۈپ، قەيسەرلىك بىلەن ئىلگىرىلىمەكتە. ئەمما، ئۇلارنىڭ قارشى تەرىپىدە ۋۇجۇدىدىكى بىپەرۋالىق، ھۇرۇنلۇق، ئاڭقاۋلىق، چۈشكۈنلۈك، زەئىپلىك تۈپەيلى دۇنيانى بىلىشكە، ئۆزىنى ئىپادىلەشكە، كۈچ ـ قۇدرىتىنى نامايان قىلىشقا ئىنتىلمەيدىغان خۇيى دورامچى، دىللىرى قەساۋەت قىز ـ ئوغۇل «خارابىي يېرىم قوشۇن»لارمۇ بار بولۇپ، ئۇلار يېڭىدىن باش كۆتۈرۈپ چىققان «خارابىي يېرىم قوشۇن» بولۇشىغا قارىماي سان جەھەتتە تېز سۈرئەتتە كۆپەيمەكتە ھەمدە ئىپپەت بېدىكلىرىگە شېرىك بولۇپ «نەمۇنە يېرىم قوشۇن»لىرىمىزنىڭ يۈزىنى تۆكۈپ، ئۇلارنىڭ كىملىكىگە ئېغىر تەھدىت پەيدا قىلماقتا. ئۇلار تۇرغان ۋە بارغانلا يېرىدە «نەمۇنە يېرىم قوشۇن»لىرىمىزنىڭ ئەزالىرىنى غىدىقلاپ، قوزغاپ، ۋە زەرەتلەپ مەكتەپلىرىمىزنىڭ ئارامىنى بۇزماقتا. بۇ تەركىي ئىلىم «خارابىي يېرىم قوشۇن» لار: «ھايات دېگەن پەقەت دۇنيادىكى ھاياتىمىزدۇر، ئۆلۈمىز ۋە تىرىلىمىز (تۇغۇلىمىز). پەقەت زاماننىڭ ئۆتۈشى بىلەن يوق بولىمىز» ⑦ دەپ بۇ دۇنيانىڭ ئۆتكۈنچى راھىتىگە بېرىلىپ بولۇشىغا ياشاشقا ئادەتلىنىپ قالماقتا. بىزنىڭ خاسىيەتلىك جۇمە، شەنبە كۈنلىرىمىز بۇ شەقى (گۇناھكار) ئۈممەتلەرنىڭ ئاينىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالالمىغانلىقىدىن ئۆكۈنۈپ كۆزلىرىدىن يۇم ـ يۇم ياش تۆكمەكتە.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، بۇ دۇنيادا ھەر كىم ھالاللىق بىلەن ياشىسىمۇ، ياخشى ئىش قىلسىمۇ ئۆزى ئۈچۈن ياشايدۇ، ئۆز پايدىسى ئۈچۈن قىلىدۇ؛ ھاراملىق بىلەن ياشىسىمۇ، يامان ئىش قىلسىمۇ ئۆز زىيىنى ئۈچۈن ياشايدۇ، ئۆزىنىڭ زىيىنى ئۈچۈن قىلىدۇ. ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ ھالىتىنى ئۆزى ياخشىلىمىغۇچە ھېچكىم ئۇنىڭ ھالىنى ئۆزگەرتىپ قويمايدۇ. جاپا تارتمىغىچە، ئازاب چەكمىگىچە، سەۋر ـ تاقابەت قىلمىغۇچە خۇشھاللىق تاپقىلى بولمايدۇ. روھىي قاتلىمى يۈزە، ئىرادە كەمىرى بوش ئادەمنىڭ جىسمانىي قۇۋۋىتىمۇ ئاجىز بولىدۇ. ئۆز روھىغا، ئۆز جېنىغا خىيانەت قىلغانلار خۇشھاللىق تاپالمايدۇ. مۇنداق ئادەملەر بىرەر پېشكەللىككە، بىرەر ئوڭۇشسىزلىققا، بىرەر زەخمەتكە ئۇچرىسىلا يەل توپتەك بوشىشىپ، يوپۇرماقتەك سولىشىپ، چۈشكۈنلىشىپ، تېخىمۇ مەھكۇملۇققا دۇچار بولىدۇ؛ روھىدىكى ئىپلاسلىق ۋە رەزىللىكلەر بىلەن تەن تونىنى بۇلغاپ ئادەمسىمان مەخلۇققا ئايلىنىپ قالىدۇ.

نومۇس ۋارىئاتسىيىسى

20 ـ ئەسىرنىڭ 90 ـ يىللىرىنىڭ بېشىدا رېلار مىلما «ياۋروپانى كۆزىتىش» ناملىق بىر كىتاب نەشر قىلدۇرغان. رېلار بۇ كىتابىنى تەخمىنەن 1970 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدىن 1980 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسىگە ئەزا ئەنگلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە، ئىتالىيە، ھوللاندىيە، دانىيە، بېلگىيە، لىۋكسېمبۇرگ، ئىسپانىيە، پورتۇگالىيە، گرېتسىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى 343 مىليون ئاھالە ئۈستىدە ئېلىپ بارغان تەكشۈرۈشلىرى ئاساسىدا يېزىپ چىققاچقا، ئۇنىڭدىكى ماتېرىياللار ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن، سانلىق مەلۇماتلار ئىشەنچلىك، تەھلىلى چوڭقۇر بولغان. كىتابتا ئەينى چاغدىكى ھالەت مۇنداق تەسۋىرلەنگەن: نۆۋەتتە كىشىلەر ئائىلىنى ئەڭ ئاددىي شەكىلگە قىسقاردى، دەپ قاراۋاتىدۇ. بۇ جەمەت تىپلىق ئائىلە قېلىپىدىكى «ھۇجەيرە يادروسى»سىمان ئائىلىدىن قۇتۇلغانلىق. لېكىن شۇنى ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، بۇ خىل يادرولۇق ئائىلىلەرمۇ پارچىلانماقتا. ياۋروپادا كىشىلەر ئەمدىلىكتە ئەر ـ خوتۇننىڭ ئىناق ئۆتەلمەسلىكى تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان يادرو بۆلۈنۈشىنىڭ كۈنسېرى ئېغىرلىشىپ، «ھۇجەيرە يادروسى»نىڭ پارتلىغانلىقىنى بايقاشتى.

ئەينى ۋاقىتتا ئائىلىنىڭ بۇزۇلۇشى ۋە پارچىلىنىپ «ۋارىئاتسىيىلىنىپ) كېتىشى ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسى (ھازىرقى ياۋروپا ئىتتىپاقى)گە ئەزا دۆلەتلەردىكى گەۋدىلىك ئەھۋال بوپقالغان. بۇنىڭ ئاساسلىق ئىپادىسى: ياشلار ئىپپەت لىبېرالىزمى، يەنى جىنسىي ئەركىنلىك شوئارىغا مەپتۇن بوپكېتىش بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ مۇھەببەتلىشىش، زىنا قىلىش يېشىمۇ كىچىكلەپ كەتكەن؛ نىكاھتىن ئاجرىشىش نىسبىتى ئېشىپ كېتىپ، توي قىلىش نىسبىتى تۆۋەنلەپ كەتكەن؛ نىكاھلانماي بىللە تۇرغۇچىلار ئەۋج ئېلىپ كەتكەن (ئاياللار ئەرلەرگە قارىغاندا كۆپ بولغان)؛ نىكاھسىز پەرزەنت كۆرگۈچىلەر، يەنى ئاتىسىز بالىلار كۆپىيىپ كەتكەن؛ بويتاقلارنىڭ نىسبىتى ئارتىپ كېتىپ، «بويتاقلار ئائىلىسى» ھەممە يەرگە كېڭىيىپ كەتكەن؛ ئىپپەت لىبېرالىزمى ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان؛ شەخس بىلەن ئائىلە ئوتتۇرىسىدىكى مېھرىبانلىق سۇسلىشىپ كەتكەن؛ كلاسسىك ئائىلە قۇرۇلمىسى، يەنى جەمەت تىپلىق ئائىلە قېلىپىدىكى «ھۇجەيرە يادروسى»سىمان ئائىلىدىن يەككە ئائىلە ئەندىزىسى پەيدا بولغان؛ ھەتتا يالغۇز ئاتا ياكى يالغۇز ئانىلىق ئائىلىلەر مەيدانغا كەلگەن. نەتىجىدە ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسىگە ئەزا دۆلەتلەردە مۇھەببەت، نىكاھ، جەمەت ۋە مەسئۇلىيەت جەھەتتىن ئايرىلماس بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ كەتكەن مۇستەقىل ھالدا جەمئىيەتنىڭ ئەڭ كىچىك بىرلىكى بولۇپ شەكىللەنگەن، ھاكىمىيەت ھۆكۈمرانلىقى ۋە مۇستەبىتلىكىنىڭ زەربىسىگە ئەڭ ئاز ئۇچرايدىغان ئائىلە ئېغىر ئەخلاق بوھرانىغا دۇچ كەلگەن. گەرچە، 1990 ـ يىللارغا كەلگەندە ياۋروپالىقلار بۇ خىل ئائىلە ئەخلاقى بوھرانىنى ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش يولى بىلەن قىسمەن ھەل قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئىلگىرىكى سەلتەنەتلىك دەۋرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ئامال قىلالمىغان. دېمەك، 1970 ـ يىللىرىدىن 1990 ـ يىللارنىڭ باشلىرىغىچە ياۋروپادا پەيدا بولغان ئەنئەنىۋى ئائىلە قۇرۇلمىسىنىڭ مانا شۇنداق ئېچىنىشلىق پارچىلىنىپ ـ بۆسۈلۈپ كېتىش ھادىسىسى شۇ چاغلاردا فرانسىيە «تېز خەۋەرلەر» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان بىر ماقالىدە ناھايىتى ئوبرازلىق ھالدا «ئائىلە ۋارىئاتسىيىسى» دەپ ئاتالغان. مۇتەخەسسىسلەر مۇنداق «ئائىلە ۋارىئاتسىيىسى»نىڭ پەيدا بولۇشىغا ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسىگە ئەزا دۆلەتلەردە تىز گىنلەش رولىنى ئويناپ كەلگەن ئائىلىنىڭ رولى ۋە جامائەت بېسىمىنىڭ سۇسلاشقانلىقى، دىن رولىنىڭ ئاجىزلاشقانلىقى سەۋەب بولغان بولۇشى مۇمكىن ⑧ دەپ قارىغان. ئەمما ئۇلار ئىپپەت لىبېرالىزمى (جىنسىي ئەركىنلىك)نىڭ ئاشكارىلىقى ۋە ئىپپەت ئېڭىنىڭ ئاجىزلىقى «ئائىلە ۋارىئاتسىيىسى»نى كەلتۈرۈپ چىقارغان مۇھىم سەۋەب ئىكەنلىكىنى نەزەردىن ساقىت قىلغان. ئەمەلىيەتتە ياۋروپالىقلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، جىنسىي ئەركىنلىكنىڭ ئاقىۋىتى ۋە ئىپپەتنىڭ قىممىتى ھەققىدە سۆزلەپ ئولتۇرۇش ئارتۇقچە بولسا كېرەك. چۈنكى، ھەرقانداق بىر ھەرىكەت مەيلى ئۇ شاللاقلىق بولسىمۇ مۇئەييەن كىشىلەر تۈركۈمى تەرىپىدىن ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن بولسا، ئۇ شۇ كىشىلەر تەرىپىدىن ئىلغار ئادەت سانىلىۋېرىدۇ. جۈملىدىن ئىپپەت لىبېرالىزمىمۇ ياۋروپالىقلارنىڭ نەزىرىدە ئادەتتىكى ئىش ھېسابلانسا كېرەك. ئەمما شەرقلىقلەرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، جىنسىي ئەركىنلىكنىڭ ئاقىۋىتى، ئىپپەتنىڭ قىممىتى ۋە ئورنى سۆزلەپ يۈرمىسەكمۇ ناھايىتى چۈشىنىشلىك بىر ئەھۋال. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈنكى كۈندە ئەتراپىمىزدا، ئىچىمىزدە كۈن بويى يۈز بېرىۋاتقان غەيرىي ھادىسىلەر شەرقلىقلەرنىڭ بىر ئەزاسى بولمىش بىز

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

ئۇيغۇرلارغا جىنسىي ئەركىنلىكنىڭ كاساپىتى ۋە ئىپپەتنىڭ قىممىتى ھەققىدە راسا زاكون تاشلاش زۆرۈرلۈكىنى تونۇتماقتا. مۇبادا، بۇ مەسىلىگە سەل قاراپ بېشىمىزنى ئىچىگە تىقىپ يۈرۈۋەرسەك، پات ئارىدا «ئائىلە ۋارىئاتسىيىسى» بىزنىڭ ئارىمىزدىمۇ يۈز بەرمەيدۇ دېگىلى بولمايدۇ. ئەمەلىيەتتە بىزدىمۇ، بولۇپمۇ شەھەرلەردە پىلانلىق تۇغۇشنىڭ ئومۇملىشىشى، پەرزەنتلىك بولۇش ئارزۇسىنىڭ سۇسلىشىشى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن خۇددى رېلار كۆرسەتكەندەك ئاددىي ئائىلە شەكلى، يەنى يەككە ئائىلە ئەندىزىسى (ئەر _ خوتۇن ۋە بىر ياكى ئىككى بالىلىق ئائىلە) ئاللىقاچان شەكىللەندى. توي قىلىش نىسبىتى تۆۋەنلەپ كەتمىگەندەك قىلغىنى بىلەن ئاجرىشىپ كېتىش نىسبىتى كۆپىيىپ كەتتى؛ بىللە تۇرغۇچىلار ئەۋج ئېلىپ كەتمىگەندەك قىلغىنى بىلەن ئىپپەت شاللاقلىقى يامراپ كەتتى؛ بويتاقلارنىڭ نىسبىتى ئارتىپ كەتمىگەندەك قىلغىنى بىلەن يالغۇزلۇقنى خالايدىغانلار كۆپىيىپ كەتتى؛ ئاتىسىز بالىلار يوقنىڭ ئورنىدا بولغىنى بىلەن يېتىم بالىلار كۆپىيىپ كەتتى؛ شەخسلەر بىلەن ئائىلە (ئەر بىلەن ئايال، ئاتا _ ئانا بىلەن بالا) ئوتتۇرىسىدىكى مېھرىبانلىق سۇسلىشىپ كەتمىگەندەك قىلغىنى بىلەن، شەخسلەرنىڭ ئائىلىگە ئېتىبار بەرمەسلىك خاھىشى كۈچىيىپ قالدى؛ بىر نىكاھلىق بولۇش ئەنئەنىسى ئاجىزلىشىپ كۆپ نىكاھلىق (كۆپ توي قىلىش) بولۇش، ئاشنا تۇتۇش خاھىشى باش كۆتۈرۈپ كەتتى؛ جىنسىيەت ئاشكارىلىقى ئادەتكە ئايلانمىغىنى بىلەن پاھىشە _ پاھىشۋازلىق ۋە ئىپپەت يايمىچىلىقى باش كۆتۈرۈپ قالدى؛ كەڭ دائىرىلىك ئەخلاق بوھرانى يۈز بەرمىگەندەك قىلغىنى بىلەن يەككە خاراكتېرلىك ئەخلاق بوھرانى ئېغىرلىشىپ كەتتى. گەرچە، بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدا ئەنئەنىۋى ئائىلە قۇرۇلمىسى ۋە مىللىي ئەخلاق قارىشىدا مۇشۇنداق ئۆزگىرىش ـــ ئاينىپ كېتىش (ۋارىئاتسىيە) ھادىسىسى يۈز بەرگەن بولسىمۇ، ئەمما خەلقىمىزنىڭ ئاساسىي قىسمى مۇنداق بولماسلىقىنى چىن دىلىدىن خالايدۇ. خەلقىمىز ھازىرغىچە مىڭ يىللاپ ئىسلام ئەخلاقىي مۇھىتىدا ياشاۋاتقان بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ھاياتىدا يۈز بەرگەن ۋە يۈز بېرىۋاتقان ئەخلاق بوھرانىنى ياۋروپا خرىستىئان ۋە كاتولىك دىنىي مۇھىتىدا يۈز بەرگەن «ئائىلە ۋارىئاتسىيىسى» بوھرانىغا سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. خەلقىمىزنىڭ روھىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئىسلام ئەخلاقى قارىشى ھېلىمۇ تەقۋادار «ئەر _ ئايال يېرىم دۇنيا»نىڭ قەلبىدە نۇر چېچىپ تۇرماقتا. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئالىي مەكتەپلىرىمىزدىكى ھېلىقى قىز _ ئوغۇل «نەمۇنە يېرىم قوشۇن»لارمۇ «ئەر _ ئايال يېرىم دۇنيا»لار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ ۋە ئۇلار بىلەن قەلبداش، ھەمنەپەس، تەقدىرداش بولۇپ ئۆزلىرىنىڭ كىملىك تۇغىنى لەپىلدەتمەكتە. شۇنداق بولغانلىقتىن بىز ماقالىمىزنىڭ ماۋزۇسىنى ئەسلىدە «ئىپپەت ۋارىئاتسىيىسى» دەپ قويۇشنى ئويلاشقان بولساقمۇ، قەلەم تەۋرىتىش جەريانىدا توساتتىن ئويىمىزنى ئۆزگەرتىپ ھازىرقى ماۋزۇنى قويدۇق. ناۋادا، «ئىپپەت ۋارىئاتسىيىسى» دەپ ماۋزۇ قويساق، ئۇ ھالدا شەرم _ ھايالىق «ئەر _ ئايال يېرىم دۇنيا»لار بىلەن قىز _ ئوغۇل «نەمۇنە يېرىم قوشۇن»لىرىمىزغا قارا چاپلىغان بولۇپلا قالماي، ھەتتا سۆيۈملۈك مىللىتىمىزنىڭ ئىپپەت ئەخلاقىنىمۇ ئۈزۈل _ كېسىل ئىنكار قىلىۋەتكەن بولىدىكەنمىز ھەمدە ئۆز _ ئۆزىنى ئىنكار قىلىپ باشقىلارنىڭ كۈلكىسىگە قېلىشتەك خاتالىقنى سادىر قىلىپ قويىدىكەنمىز. يەنە بىر جەھەتتىن 3 _ ھېكايە ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقايسى شەھەرلىرىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان شۇنىڭغا ئوخشاش ھېكايىلەر ئىپپەت سودىسىنىڭ ئالدىدىكى «تەيىارلىق» بولغانلىقتىن، ھەمدە خاراكتېر جەھەتتىن نومۇسقا ياتىدىغان قىلمىش بولغانلىقتىن «نومۇس ۋارىئاتسىيىسى» دەپ ماۋزۇ قويساق، ئوبيېكتىپ رېئاللىققا ئۇيغۇن بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇق.

ئىپپەت پەرىشتىلىرىنىڭ خىتابى

ئادەم ئۆلتۈرۈش نىيىتىدە يۈرگەن قارا نىيەتتىن بىرى سىزنى ئەتەي ئۆلتۈرۈۋەتمەك بولۇپ توساتتىن ئالدىڭىزنى توستى. بۇ چاغدا سىز مەيلى قانچىلىك ئاجىز ۋە بىئەپ شارائىتتا بولماڭ سىز ئۈچۈن بىردىنبىر توغرا تاللاش ئۇنىڭ بىلەن قەتئىي، مۇرەسسەسىز، باتۇرلارچە ئېلىشىشتىن ئىبارەت. مۇبادا، سىز ئۇنىڭدىن سىزنى ئۆلتۈرمەسلىكنى ئۆتۈنۈپ يالۋۇرسىڭىز ئۇنىڭ مەقسىتى پەقەت سىزنى ئۆلتۈرۈۋېتىشلا بولغاچقا، سىزنى بىر قورقۇنچاق قاتارىدا كۆرۈپ، سىزنىڭ ئادىمىيلىك جاسارىتىڭىز، غۇرۇرىڭىز ۋە قىممىتىڭىزنى بىلمەيلا سىزنى ئۇ دۇنياغا ئۇزىتىپ قويىدۇ. يەنە بىر نۇقتىدىن ئېيتقاندا، سىز ئۇنىڭ بىلەن باتۇرلارچە ئېلىشقىنىڭىزدىلا ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە سىز ئۇنىڭ بىلەن باتۇرلارچە ئېلىشقىنىڭىزدىلا ئۇ سىزنىڭ ئادىمىيلىك جاسارىتىڭىز ۋە غۇرۇرىڭىزنى بىلىپ قويىدۇ. بولمىسا ئۇ پەقەت ئادەتتىكى بىر ئادەمنىلا ئۆلتۈردۈم، دەپ قارايدۇ. بۇ نۇقتىدا سىزنىڭ ئۆلۈمىڭىز بەكلا ئەرزان توختاپ قالىدۇ. توغرىسىنى ئېيتقاندا، سىز قارا نىيەتكە سىزنى ئۆلتۈرۈشى ئۈچۈن داغدام يول ئېچىپ بەرگەن بولىسىز، ئۇ سىزنى جاپا تارتمايلا ئۆلتۈرۈپ تاشلايدۇ. ئۇ ھالدا جاھاندا سىزدەكمۇ بىچارە، سىزدەكمۇ ھاماقەت، سىزدەكمۇ يارىماس، سىزدەكمۇ رەزىل ئادەم بولامدۇ؟! بۇ بىر خىل ئەھۋال.

يەنە بىر خىل ئەھۋال شۇكى، قارا نىيەتتىن بىرسى سىزنى بىرەر ماددىي ئېھتىياج ۋەجىدىن ئۆلتۈرمەك بولۇپ ئالدىڭىزنى توستى. بۇ چاغدا سىز قانداق ئەھۋالدا بولماڭ سىز ئۈچۈن بىردىنبىر توغرا تاللاش ئەقىل _ ئىدراكنى ئىشقا سېلىپ، ئۇنىڭ سىزنى ئۆلتۈرۈش ھەرىكىتىنى توسۇپ قېلىشتىن ئىبارەت. ئەگەر سىز ئەقىل ئىشلەتمەي ئەلەم ۋاستىسىنى ئىشلەتسىڭىز، ئۇ ھالدا سىزدىن مەلۇم نەرسىگە ئېرىشىسىلا سىزنى ئۆلتۈرۈش نىيىتىدىن يېنىش ئېھتىمالى بولغان قارا نىيەت توساتتىن سىزنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىشى مۇمكىن. بۇ ھالدىمۇ جاھاندا سىزدەك ئەخمەق ئادەم بولماس؟! مۇبادا، سىز ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىپ قارا نىيەتنىڭ پىسخىك دۇنياسىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنىڭغا پايدا _ زىيان مەسىلىسىنى چۈشەندۈرسىڭىز، بەلكىم ئۇ سىزنى ئۆلتۈرۈش نىيىتىدىن يېنىپ قېلىشى مۇمكىن. ئۇ ھالدا جاھاندا سىزدەك پەم _ پاراسەتلىك، سىزدەك جاسارەتلىك ئادەم بولمايدۇ.

ئەمدى ئىپپەت ئىپپەت مۇشتۇمزورلىرى تەرىپىدىن پايمال قىلىنىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەندە پەقەت بىرىنچى خىل ئەھۋالنىلا، يەنى ھايات _ ماماتلىق كەسكىن ئېلىشىش يولىنىلا تاللاشقا بولىدۇكى، باشقا ھەرقانداق يولنى تاللاش خىيالىدا بولۇشقا بولمايدۇ. چۈنكى ئىپپەت، پەقەت ئىپپەتلا مۇتلەق دەخلىسىزدۇر، ئۇنىڭ قىممىتى جاننىڭ قىممىتىدىن يۇقىرى تۇرىدۇ. ئۇ ھۇجۇمغا ئۇچرىغاندا قەتئىي قارشىلىق كۆرسىتىش ۋە قوغداش، مۆرىتى كەلگەندە ئۇنىڭ ئۈچۈن جاننى پىدا قىلىش قەھرىمانلىق ۋە ئادىمىيلىك غۇرۇرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى ھېسابلىنىدۇ. نازۇكۇم، زۇمرەت، پاتىمە، مۇھەممەدئېلى، ئىبراھىمشاھ، سالىھ دورغىلار مانا مۇشۇنداق شەرەپكە لايىق ئىپپەت پەرىشتىلىرى ۋە ئىپپەت سەردارلىرىدۇر. ئۇلار ئىپپەت ئىپپەت قاراقچىلىرى تەرىپىدىن ھۇجۇمغا ئۇچرىغاندا ئۇلار بىلەن ھايات _ ماماتلىق ئېلىشىپ ئىپپەتنى قوغدىدى، قىلچىمۇ تەسلىم بولۇش خىيالىدا بولمىدى، ئىپپەت ئۈچۈن تەن زەخمىسىگە چىدىدى، ئىپپەت ئۈچۈن ھەتتا جېنىدىن كېچىپ، ئىپپەت قىممىتىنىڭ ھەممىدىن يۇقىرى تۇرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ قويدى. بەكمۇ تەسىرلىك يېرى شۇكى، زۇمرەت بىلەن پاتىمە يېشىنىڭ شۇنچە كىچىك، تېنىنىڭ شۇنچە ئاجىز بولۇشىغا قارىماي ئۆزىدىن نەچچە ھەسسە كۈچلۈك قارا نىيەتلەر بىلەن كەسكىن _ مۇرەسسەسىز ئېلىشىپ ئىپپەتنىڭ پاكلىقىنى ساقلاپ قالدى. ئۇلار ئىپپەت باسقۇنچىلىرى تەرىپىدىن تەلۋىلەرچە دارقىرىتىپ سۆرەلگەندىمۇ، قوللىرى قايرىلىپ، پۇتلىرى پۈكلەنگەندىمۇ، چاچلىرى يۇلۇنۇپ، كىيىملىرى تىتما _ پارە قىلىۋېتىلگەندىمۇ، تەنلىرى يەرگە نىقتىلىپ، دۇمبە _ كاسسىلىرى ئاغرىپ كەتسىمۇ، يۈزلىرى پىچاق بىلەن تىلىنىپ، بويۇنلىرى پىچاق بىلەن كېسىلىپ، بەدەنلىرى قىپقىزىل قانغا بويىلىپ تونۇغىسىز بوپكەتكەندىمۇ قەتئىي باش ئەگمەي، ئۇ مەلئۇنلار بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشتى. ئۇلار نېمىدېگەن غۇرۇرلۇق، نېمىدېگەن جاسارەتلىك قىزلار _ ھە؟! ئۇلار بۇ دۇنيادىلا «جەننەت»نىڭ ئىشىكىنى ئاچتى.

شۇنداق، ئىپپەت قىز، ئىپپەت ـــ ئانا، ئىپپەت ـــ ئاتا، ئىپپەت ـــ ۋەتەن. ئىپپەتسىز قىز «قىز» بالا بولمايدۇ، ئىپپەتسىز ئانا «ئانا» بولمايدۇ، ئىپپەتسىز ئاتا «ئاتا» بولمايدۇ، ئىپپەتسىز ۋەتەن «ۋەتەن» بولمايدۇ. قىزلارنى «قىز»

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قىلغانمۇ، ئانىلارنى «ئانا» قىلغانمۇ، ئاتىلارنى «ئاتا» قىلغانمۇ. ۋەتەننى «ۋەتەن» قىلغانمۇ ئىپادىلەت، پەقەتلا ئىپادىلەت. ئىپادىنىڭ قىممىتىنى تونۇمغان، ئىپادىلەت قۇرۇرى ئاجىز قىزلارنى «قىز» دېگىلى بولمايدۇ؛ ئىپادىلەت ئېگىز زەبۇن، ئىپادىلەت قارىشى بىپەرۋا ئانىلارنى «ئانا» دېگىلى بولمايدۇ؛ ئىپادىلەت ھۆجۇمغا ئۆچرىغاندا قايتۇرما زەربە بېرىشكە ئاتالانمىغان، ئىپادىلەت شاللاقلىقنىڭ شېرىك بولغان ئاتىلارنى «ئاتا» دېگىلى بولمايدۇ. ئى قىزلار، يىگىتلەر، ئانىلار، ئاتىلار! سىلەر ئىپادىنىڭ قىممىتىنى تونۇغىلار، ئىپادىنى ئاسراڭلار ۋە قوغداڭلار! ئەجەبا، سىلەر شاللاق قىزلار بوپقېلىشتىن، ھامافەت ئوغۇللار بوپقېلىشتىن، ھۆرمىتى يوق ئانا بوپقېلىشتىن، گۆشۈاش (ئىناۋەتسىز) ئاتا بوپقېلىشتىن قورقمامسىلەر!؟ مۇشۇ ماكاندا، مۇشۇ زامانىدا، بۈگۈنكى كۈندە ئىپادىنى قەدىرلەش، ئىپادىنى ئاسراش، ئىپادىنى قوغداش پەقەت شەخس ۋە ئائىلىنىڭلا مۇقەددەس ۋەزىپىسى بوپقالدى. شەخس ئۆزىنىڭ ئۆمۈر مۇساپىسىدىكى چىن ئىنسانىي قىممىتى ۋە تارىخىي ئىپتىخارىنى يوقتىپ قويمىسىلا، ئائىلە جاھان مۇشتۇمزورلىرىنىڭ دۈرۈت- ئەپسۇنلىرى ئىچىدىن ئۆزىنى تونۇپ ھوشيارلىق «تۇغى»نى لەپىلدىتىپ تۇرىدىغانلا بولسا ئىپادىلەت بېدىكلىرى ۋە ئىپادىلەت لىبېرالىزمچىلىرى ئۆز مەقسىتى- مۇددىئالىرىنى ئىشقا ئاشۇرالمايدۇ؛ ئىپادىلەت باسقۇنچىلىقىغا ئۇزۇل- كېسىل قارشى تۇرسىلا خۇددى رەخىم ۋە جاللا × × لارغا ئوخشاش مۇشتۇمزورلار ھامان مەغلۇب بولماي قالمايدۇ.

ئى قىزلار، ئاياللار، ئانىلار، سۆھبەتلىرىمىزدە، ماقالىلىرىمىزدە سىزلەرنىڭ مۇبارەك نامىڭلارنى بەس- بەستە ئاتاپ ئۇلۇغلىشىمىز، مەدھىيلىشىمىز ئىپادىنىڭ ھۆرمىتى ۋە قىممىتىدىن ئەمەسمۇ؟! سىلەر ھەرگىزمۇ غەربچە ئىپادە لىبېرالىزملىق (جىنسىيەت ئەركىنلىكى) قىممەت قارىشىنىڭ دامىغا دەسسەپ كەتمەڭلار! سىلەر ئەفغە (پاك) ئاياللاردىن بولۇڭلارکى، ھەرگىز شاللاق- لىبېرال ئاياللاردىن بوپقالماڭلار. «زىننا قىلغۇچى ئەر پەقەت زىننا قىلغۇچى ئايالنى ياكى مۇشرىك ئاياللا يالنىلا ئالىدۇ، زىننا قىلغۇچى ئايال پەقەت زىننا قىلغۇچى ئەرگە ياكى مۇشرىككىلا تېگىدۇ، ئۇ (يەنى زىننا) مۆمىنلەرگە ھارام قىلىندى» ⑨.

ئىپادىلەت لىبېرالىزمى بارلىق گۇناھنىڭ مەنبەسىدۇر. شۇڭا، ئاللا بارلىق مۆمىنلەرگە ئەۋرەتلىرىنى پەقەت جۈپتى ھالالىدىن باشقىلاردىن ساقلىغۇچىلاردىن بولۇشقىلا بۇيرۇغان. ئىپادىلەت لىبېرالىزمى ئىپادىنىڭ قىممىتىنى ئاجىزلىتىشقا بەۋاستە سەۋەب بولۇپ، ئىپادىلەت شاللاقلىقى ۋە ئىپادىلەت يايمىچىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇ، روھنىڭ ئېتىبارغا ئېلىنمىغانلىقى شۇنداقلا تەننىڭ زىيادە ئۇلۇغلىنىشىنىڭ مەھسۇلى. ھالبۇكى، روھ ئۇلۇغ- تەننىڭ قىممىتىمۇ قالمايدۇ، ئۇ خۇددى «تېشى پال- پال، ئىچى غال- غال» كېرەكسىز بىر نېمىگە ئايلىنىپ قالىدۇ، ئۇ پەقەت روھ ئارقىلىقلا «تەن» بولالايدۇ. تەن ئەۋزەللىكى (بىرلەھ- چىلىكى)گە قارىغۇلارچە ئىشىنىپ كېتىش روھ زەئىپلىكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، جاھاننى شاللاقلىق، چىرىكلىك، مەھكۇملۇق، قولچوماقلىق، ئۇمىدسىزلىك، چۈشكۈنلۈك قاپلاپ كېتىدۇ؛ ئىشتانىبغى بوش ئاياللار، زىناخور ئەرلەر جىقلاپ كېتىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە ئالىي مەكتەپلىرىمىزدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار ئارد- سىدا قىز- ئوغۇل «خارابىي يېرىم قوشۇن»لارنىڭ پەيدا بولۇشى، ئاينىپ كې- تىشى، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشىنى، ئىلمىنى تەرك ئېتىپ كېيىپ- ساپاغا ئۆزىنى ئۇرۇ- شى، جۈمە- شەنبە كۈنلىرى كېچە- كېچىلەپ بەزمىخانىلاردا «كۆكۈل ئېچىپ» بولۇشىغا ياشاشقا ئادەتلىنىپ قېلىشى، ئۆزىنىڭ كىملىكى ۋە سالاھىيىتىنى، يەنى «مەن» ۋە «بىز»لەرنى «ئۇ» ۋە «ئۇلار»نىڭ ئالدىدا خار قىلىشتىن ئۇ- يالماسلىقى، ئۇلارنىڭ بۇ دۇنيادىن ئۆمىدىنى ئۈزۈپ چۈشكۈنلەشكەنلىكىدىن بولغان؛ رېئاللىقنىڭ مەيلى قانچىلىك ئادالەتسىز، قانچىلىك پاجىئەلىك، قانچىلىك يىرگىنچىلىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇلار ئۇنىڭغا جان تىكىپ تاقابىل تۇرۇشقا، ئۇنىڭ ئۈستىدىن غالىب كېلىشكە ئۇرۇنۇپ- تىرىشىپ باقمىغانلىقىدىن بولغان. ۋەھالەنكى، ئادەمدە مۇشۇنداق كىشىلىك تەبىئىتىگە نىسبەتەن ئىشەنچ قالمىغا- دا، ئادەمبىيات بولسۇن، تارىخ بولسۇن، ئۆمۈمەن دۇنيادىكى ئىنسانلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك قىممەت، تەرەققىيات قاتارلىق بارلىق نەرسىلەرنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمايدۇ ⑩. ئۇ ھالدا ئادەملەر خۇددى بىزنىڭ قىز- ئوغۇل «خا- رابىي يېرىم قوشۇن»لىرىمىزغا ئوخشاش بولۇشچە ياشاشقا ئادەتلىنىپ قالىدۇ. ئۇنداقتا قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ يەردە مەن بارلىق تەركىي ئۆمىد ئوقۇغۇ- چىلىرىمىزغا ياپونىيە بويىچە ئەگە چوڭ بۇددا دىنى تەشكىلاتى—ياپونىيە سوكا ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەھبىرى، يەنە شۇ يىكېدا دايىساكۇ جانابلىرىنىڭ مۇنۇ با- يانلىرىنى تەقدىم قىلىش بىلەن ماقالەمنى ئاخىرلاشتۇرىمەن: «كۆڭۈلسىز ئەھ- ۋالغا چۈشۈپ قالغىنىڭىزدا ئۇنتۇماڭكى، سەۋر- تاقەت قىلىش، ئۆزىنى تۇتۇۋې- لىش باتۇرلۇقتۇر. ھاۋا بەزىدە ئوچۇق، بەزىدە تۇتۇق بولىدۇ؛ ھاياتمۇ مۇقەررەر دولقۇنلۇق بولىدۇ، بەزىدە كىشى بالا- قازاغا يولۇقۇپ، كۈلپەت تارتىدۇ، بە- زىدە پۈتكۈل ئىستقبالى تۇگەپ، قارانغۇلۇق ئىچىدە قالغاندەك بولىدۇ. مۇنداق چاغدا تولا كىشى بۇ خىل ئەھۋالنى مەڭگۈ داۋاملىشىدىغاندەك ھېس قىلىشىدۇ. ئەمما، يامغۇرلۇق كۈنلەرنىڭ پۈتۈن بىر يىل داۋام قىلىشى مۇمكىن ئەمەس. ئالدىمىزدا ئوچۇق كۈنلەر بىزنى چوقۇم كۈتۈپ تۇرىدۇ. كۈلپەتتە قالغان ئادەم قانچە ياش بولسا شۇنچە كۆپ تەشۋىشلىنىدۇ، قۇرۇق ئاۋارىگەرچىلىك بىلەن تىركىشىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كۈلپەتكە تېخىمۇ چوڭقۇر پېتىپ، تېخىمۇ چوڭ دەل ئازارى تارتىدۇ. ئەگەر، شۇنچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ كۈلپەتتىن قۇتۇلالمە- غاندا، تەمكىنلىك بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش، سەۋر- تاقەت قىلىش كېرەك، بۇ نۇقتىنى ئېسىڭلاردا چىڭ تۇتۇڭلار. تىت- تىت بولۇش، سەۋرسىزلىنىش ھە- جەزنى ئوسالالاشتۇرۇپ، ئۆز- ئۆزىنى ھالاك قىلىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇڭا، بۇنىڭدىن مۇتلەق ساقلىنىش، سەۋر- تاقەت قىلىپ كۈتۈش كېرەك. ئازابلىق مىنۇتلار ھامان ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھەقىقىي سەۋر- تاقەتكە، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا جاسارەت كېرەك» ⑪.

2003- يىل دېكابىر، شەھىرى ئۈرۈمچى

ئىزاھلار

① ، ② «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى» (ئۇيغۇرچە)، 2003- يىلى 2- دېكابىر (سەيشەنبە) 1530- سان؛ 2003- يىلى 28- ئۆكتەبىر (سەيشەنبە) 1516- سان.

③ ئابدۇرېھىم ئۆنكۇر: «ئويغانغان زېمىن» (1)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995- يىلى مارت 2- بېسىلىشى، 162- بەت.

④ «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» (ئۇيغۇرچە)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992- يىلى ماي 1- نەشرى، 190- ، 191- بەتلەر.

⑤ «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى» (13)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1984- يىلى فېۋرال 1- نەشرى، 167- ، 168- بەتلەر.

⑥ ، ⑩ ، ⑪ «يىكېدا دايىساكۇ ھېكمەتلىرى»دىن، «مىراس» ژۇرنىلى 1999- يىلى 6- سان، 26- ، 27- بەتلەر.

⑦ ، ⑨ «قۇرئان كەرىم»، 45- سۈرە جاسىيە 24- ئايەت؛ 24- سۈرە نۇر 3- ئايەت، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1987- يىلى مارت 2- بېسىلىشى.

⑧ «پايدىلىنىش خەۋىرلىرى» گېزىتى (ئۇيغۇرچە)، 1992- يىلى 3- ، 5- ، 6- ، 7- ، 8- ، 10- ، 11- فېۋرال سانلىرى.

ئاپتور: «شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى»نىڭ مەسئۇل مۇ- ھەررىرى